

Національний університет "Острозька академія"

Факультет романо-германських мов

Кафедра англійської філології

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему:

Категорія часу (tense) в сучасній англійській мові та засоби її вираження

Виконала: студентка II курсу, групи МА-61

спеціальності: 035 Філологія

спеціалізації: 035.041 Германські мови та літератури

(переклад включно), перша – англійська

Габінет М.Ю

Керівник Костюк О. Ю.

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Роботу розглянуто і допущено до захисту
на засіданні кафедри англійської філології
протокол №____ від “__” _____ 2021 р.
Зав.кафедри _____ Анатолій ХУДОЛІЙ

Острог – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 7

1.1. Сутність основних понять теми дослідження у вітчизняній літературі. 7

1.2. Концепт часу в сучасній англійській та українській мовах. 15 1.3.

Граматична категорія часу в сучасній англійській мові. 23 **Висновки**

до розділу 1 33

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 34

2.1. Морфологічні засоби репрезентації часу 34 2.2. Лексичні засоби

репрезентації часу 43 2.3. Синтаксичні засоби репрезентації часу 55

Висновки до розділу 2 58

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ 60

3.1. Засоби вираження категорії часу в текстах класичної британської літератури. 60

3.2. Засоби вираження категорії часу в текстах сучасних британських письменників. 67

**Висновки до розділу 3 74 ВИСНОВКИ 75 СПИСОК
ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 80**

ВСТУП

Актуальність роботи зумовлена загальною спрямованістю сучасної

лінгвістики до дослідження концептів у різних мовах. Крім того, актуальність визначається належністю обраної теми до широкого кола необхідних до опрацювання та вивчення матеріалів для володіння та подальшого удосконалення знань та навичок володіння англійською мовою.

Основним об'єктом вивчення у пропонованій дослідницькій роботі є категорія часу та засоби його вираження у сучасній англійській мові. Дослідження цієї теми є вкрай важливим, оскільки категорія часу є невід'ємною частиною життя, а тому відображається і в українській мові.

Більше того, перед лінгвістом постає також важливе просвітницьке завдання, що полягає не тільки в дослідженні категорії часу та засобів його вираження, а також більш чітка систематизація та інформування наступного покоління фахівців, щодо закономірностей вживання форм та засобів для вираження цього концепту. У цій роботі зібрані основні характерні засоби на позначення концепту часу. Розгляд цих форм допоможе не тільки виділити особливості їх вираження та вживання, а й допоможе зрозуміти «що таке час» в цілому.

Час як універсальна категорія буття завжди викликав незмінний інтерес і був предметом аналізу для вчених різних галузей знань і представників різних поколінь. Вітчизняні дослідники Н. Гошилик [14-19], Г. Заньковська [22], Н. Таценко [47] та їх закордонні колеги Дж. Лакофф [71], М. Харпер [68], У. Чейф [59], досліджували основні параметричні властивості концепту часу в англійській мові. Вживання часових форм дієслова у сучасному мовознавстві висвітлено у працях провідних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: І. Алексєєвої [56], Л. Кононенко [28], Н. Раєвської [43], О. Селіванової [44], Б. Комрі [61] та ін.

У нашому дослідженні обрано логічний підхід до концепту, який визначається як елементарна оперативна змістова одиниця всієї картини світу,

відображена в людській психіці (О. Кубрякова [29], Дж. Лакофф [31], Р. Лангакер [72-73]).

Унікальність нашого дослідження полягає у тому, що вперше на конкретних матеріалах, а саме на основі творів сучасних та класичних британських письменників, як єдиний роман «Буремний перевал» Е. Бронте [58], іронічне оповідання «Кентервільський привид» та всесвітньовідомий роман «Портрет Доріана Грея» О. Уайльда [87-88], роман про хлопця-сироту «Великі сподівання» Ч. Діккенса [63], оповідання «Нескорена» та «Посудина гніву» В. Моема [77-78], роман-екранізація «Прощавай, мій милий» Р. Чендлера [60], коротке оповідання про часи Другої світової війни «Остерігайся собаки» Р. Даля [62], постмодерний роман «Жінка французького лейтенанта» Д. Фаулза [65], роман «Роки» В. Вулф [89], перша «Гаррі Поттер і філософський камінь» та остання «Гаррі Поттер і Смертельні реліквії» частини поттеріани Дж. Роулінг [83-84], ми дослідили морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби репрезентації часу.

Актуальність і недостатня теоретико-методична розробка проблеми обумовили вибір теми дослідження: «Категорія часу (tense) в сучасній англійській мові та засоби її вираження».

Мета роботи полягає у аналізі засобів репрезентації категорії часу в системі сучасної англійської мови.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1.

Визначити сутність основних понять досліджуваної теми у вітчизняній літературі.

2. Дослідити концепт часу в сучасній англійській та українській мовах. 3.

Проаналізувати граматичну категорію часу в сучасній англійській мові. 4.

Здійснити аналіз морфологічних, лексичних, синтаксичних засобів репрезентації часу.

5. Виокремити та проаналізувати засоби вираження категорії часу в текстах класичної британської літератури та в текстах сучасних британських письменників.

Об'єктом дослідження є концепт час.

Предмет дослідження – засоби вираження категорії часу у сучасній англійській мові.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної у магістерській роботі мети і розв’язання поставлених завдань на різних етапах дослідження використовувався комплекс методів, які доповнювали один одного і забезпечують можливість комплексного пізнання предмету дослідження.

Крім загальнонаукових методів вивчення наукових джерел, аналізу і синтезу, в роботі були використані такі методи, як метод граматичного аналізу текстів. Приклади морфологічних, лексичних, синтаксичних засобів репрезентації часу добиралися методом суцільної вибірки. Також був застосований порівняльний та зіставний методи для порівняння вираження концепту часу в сучасній англійській та українській мовах. Було застосовано метод кількісних підрахунків, який дозволив виявити, наскільки часто використовувались певні лексеми для позначення темпоральності.

Теоретичне значення роботи полягає у детальному вивченні та викладенні матеріалу з систематизацією засобів на позначення концепту часу. Вперше здійснено системний аналіз морфологічних, лексичних та синтаксичних засобів репрезентації часу на конкретних матеріалах, а саме на основі творів сучасних та класичних британських письменників; визначено, що незважаючи на універсальність категорії часу для української та англійської мов, існують певні особливості, що стосуються ментальної і мовної репрезентації концепту час у картині світу, зокрема, сприйняття даного концепту різняться в англійській і українській лінгвокультурах; конкретизовано, що великої різниці у частотності використання лексичних засобів для репрезентації часу між творами англійської класичної літератури та сучасної немає. Отримані результати дослідження, фактичний матеріал і нові положення та висновки доповнюють джерелознавчу базу із зазначеної проблематики, відображають цілісну картину засобів вираження категорії часу у сучасній англійській мові.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше дослідження

категорії часу (tense) у сучасній англійській мові та засобів її вираження було здійснено на основі аналізу творів класичної та сучасної британської літератури. В роботі були систематизовані морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби репрезентації часу.

Практичне значення полягає в тому, що матеріали нашої магістерської роботи можуть бути використані під час читання університетських курсів, а також студентами при написанні курсових та дипломних робіт.

Апробація роботи. XXVI наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки», секція «Сучасні технології викладання англійської мови та літератури» (11 – 14 травня 2021 р., м. Острог: НаУОА); Міжнародна науково практична інтернет-конференція «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації» (21 жовтня 2021 р., м. Острог: НаУОА); LXXIV Міжнародна інтернет-конференція «Сучасні виклики та проблеми науки» (15 листопада 2021, м. Рівне);

Структура дипломної роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок. Список джерел та літератури загалом становить 89 позицій.

7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

1.1. Сутність основних понять теми дослідження у вітчизняній літературі.

Поняття концепту часу є ключовим в нашій роботі, тому необхідно перш за все дати визначення самого терміна «концепт». Нині вивчення концептів і концептосфер набуло поширення у різних областях знань – лінгвістиці, лінгвокультурології, філософії, логіці і математичній логіці. У лінгвістичних дослідженнях на сьогоднішній день існує декілька підходів до визначення терміна «концепт». Представники когнітивної лінгвістики, наприклад, О.

Селіванова, визначає концепт «як оперативну одиницю думки» [44, с. 343], В. Маслова ж визначає концепт «як одиницю колективного знання, що має мовне вираження і позначену етнокультурною специфікою» [36, с. 132]. О. Бондаренко характеризує концепти як «ментальні утворення, які являють собою збережені в пам'яті людини значущі, усвідомлювані, типізовані фрагменти досвіду» [6, с. 35]. З точки зору Н. Таценко та І. Кондратюк «асоціативні зв'язки імені концепту належать до сфери вербалізації концепту і не можуть входити в його зміст, а лише відображають його у мовній формі, дозволяють описати його зміст» [47, с. 105]. У роботах цього напрямку дослідники виділяють ментальний бік концепту. Реалізація його в мові розглядається як вторинна ознака концепту або взагалі не входить в його зміст.

У дослідженнях з лінгвістики більша увага приділяється значенню слова; так, на думку Г. Гайдук, «концепт – це змістовна сторона словесного знака (значення – одне або якийсь комплекс найближче пов'язаних значень), за якою стоїть поняття, що належить до розумової, духовної або життєво важливої матеріальної сфери існування людини» [13].

Те, що формою вираження концепту є словесний знак, дозволяє використовувати лінгвістичні методи при дослідженні концептів. З одного боку, таке розмаїття у поглядах щодо вживання терміна «концепт» пояснюється

8

складністю і різнобічною сутністю концепту, а також різними підходами до його вивчення, які залежать від цілей і завдань дослідження. З іншого боку, з наведених визначень концепту, а також з вивчених джерел з даної теми слідує, що в орбіту досліджень залучаються різні концепти, які розглядаються або як «змістовна сторона словесного знака» [38], або як «конструкт, що репрезентує асоціативне поле тієї чи іншої назви, але не рівний їй» [12, с. 13], або як «ментальне утворення, що є базовою одиницею розумового коду людини» [23, с. 203]. Все вищесказане дозволяє виділити два різновиди концептів: 1) концепт як розумова одиниця і 2) концепт – як змістовна сторона словесного знака, за якою стоїть поняття. Перший тип концептів відображає наукову картину світу,

другий – мовну.

Розподіл концептів на наукові (або пізнавальні) і художні був запропонований у 1928 році С. Аскольдовим. На думку вченого, відмінність художньо концепту від пізнавального полягає в невизначеності можливостей. «У пізнавальних концептах можливості підпорядковані вимозі відповідності реальній дійсності або законам логіки» [1, с. 227]. Науковий концепт визнається абстрактною, ментальною одиницею, яка існує у колективній та індивідуальній свідомості і реалізується у мові. При цьому вибір мовних засобів, які формують науковий концепт, відрізняється від вербальної репрезентації художнього концепту. Ця різниця відіграє важливу роль в дослідженнях, присвячених аналізу мовної репрезентації концептів. Науковий та художній концепти не можна змішувати, так само як не можна змішувати наукове поняття і лексичне значення слова.

Отже, розглядаючи науковий концепт часу як одиницю ментального характеру, як «глобальну розумову одиницю», опишемо його деякі характерні ознаки. Перш за все, концепт часу можна віднести до універсальних концептів, які відображають основні, базисні поняття нашого життя, вони єдині для всіх народів, які розмовляють різними мовами. До універсальних можна віднести такі концепти як «час», «простір», «земля», «всесвіт», «вода», «повітря», «сонячна система» та інші. Універсальні наукові концепти визначені

9

загальноприйнятими та загальновизнаними науковими теоріями, отриманими на основі спостережень і експериментів та інших наукових методів, і виражені за допомогою наукових понять.

Що ж таке «час» в науковому розумінні? Поняття «час» І. Фьорстер визначає як основну форму існування матерії, яка полягає в закономірній координації явищ, що змінюють один другого. Час існує об'єктивно і нерозривно пов'язаний з рухом матерії [50, с. 128]. В. Лук'янець у своєму філософському енциклопедичному словнику визначає «час», як абстрактне поняття і феномен, що лежить в основі як мовної, так і наукової картин світу

[35, с. 529]. Багато вчених і філософів намагалися дослідити явище часу, щоб відповісти на такі питання, як: яка природа часу, які його властивості, чи існує час взагалі, чому він рухається тільки в одному напрямку тощо.

Уже в V – IV ст. до н. е. з'явилися дві протилежні точки зору. Н. Дарбанова у дослідженні «Час в лінгвістичних дослідженнях» стверджує, що першої дотримувався Платон; філософ розумів «час» як образ вічності що рухається та існує незалежно від матеріальних тіл і процесів. Аристотель же вважав, що існування «часу» можливо тільки завдяки свідомості [20]. Ці дві точки зору знайшли своє відображення у фізиці і природознавстві: І. Ньютон стверджував, що «час» – це незалежний потік, що тече від минулого до майбутнього, в той час як Г. Лейбніц в своїх працях писав, що «час» – це суб'єктивний спосіб сприйняття навколишньої дійсності [20]. У філософській системі І. Канта «час» розглядався як завжди апіорна форма чуттєвого сприйняття [24, с.153].

Н. Дарбанова також пише про те, що у сучасній фізиці з XX століття склалося уявлення про «час» як про явище, що залежне від матеріальних умов замкнутої системи і має певні метричні властивості. Хід часу може бути сповільнено або прискорено залежно від умов [20]. Складність феномена «часу» і його значуща роль у картині світу стали причиною появи безлічі його трактувань в інших науках. Ці, по суті, не пов'язані з фізикою концепції почасти

10

засновані на фізичних властивостях часу. Так, наприклад, хід часу і його властивості, що вивчаються у фізиці, відображаються у мові людини. Л. Уткіна зазначає, що «лінгвістичний час» – це «мовна проекція комплексу існуючих у людини знань про цей феномен, від звичайних до наукових» [49, с. 84].

Лінгвістичний час бере участь в перетворенні навколишньої дійсності в мовну картину світу і виражає зв'язок між мовою, діяльністю людини і об'єктивною дійсністю.

О. Полунін у своєму експериментальному дослідженні на тему «Переживання людиною плину часу» зазначає, що у психології «час» є

суб'єктивним відчуттям і залежить від стану спостерігача – для одного час проходить дуже швидко, для іншого – повільно [41, с.15]. Поруч з тим, В. Лук'янець говорить про те, що у фізиці визнається, «що кожен проміжок часу пов'язаний з будь-яким процесом або рухом, тому що в протилежному випадку він не був би сприйнятий взагалі» [35, с. 529].

Л. Уткіна переконана, що нині не існує єдиної загальновизнаної теорії, що пояснює і описує таке поняття як «час». Було висунуто безліч теорій, що намагаються обґрунтувати і описати це явище, кожна з них на перший план висуває один або кілька характерних ознак часу. Зокрема «час» характеризується своєю спрямованістю, інформація переноситься з минулого в майбутнє, але не навпаки, а також хід часу незворотній, його неможливо зупинити або повернути минуле [49, с. 89–90].

Аналіз наукових визначень, що відображають поняття «час», дозволяє виділити основні якості цього концепту – це рух, незворотність, універсальність. Таким чином О. Бондаренко зазначає, що у концепті прийнято виділяти ядро і периферію. Ядро висловлює головні системоутворюючі ознаки концепту; на периферії виявляються додаткові релевантні ознаки.

Так ядро наукового концепту час складають наступні ознаки часу:

- 1) час – це форма існування матерії;
- 2) час рухається;
- 3) час має спрямованість – від минулого до майбутнього.

11

До периферійної зони концепту час можна віднести такі його ознаки:

- 4) час суб'єктивний;
- 5) час має періодичність [9, с. 23–24].

Доведено, що «час» – це дуже складний феномен, всі грані якого, так чи інакше, знаходять відображення у мові у вигляді лінгвістичної категорії. Для того щоб адекватно описати змістовну сторону подібних складних мовних знаків і використовується термін «концепт». Це простежується у визначенні концепту Н. Гошилик: концепт – це «результат зіткнення словникового

значення слова з особистим і народним досвідом людини» [16, с. 61]. Г. Заньковська у статті «Методи дослідження концептів» наголошує на тому, що саме концепт час – це базовий і загальнолюдський концепт, одна з найважливіших складових концептуальної картини світу. Важливо, що феномен «час» присутній в свідомості та мові народу не тільки як спосіб часової орієнтації, а й як низка «зупинених моментів» [22, с. 102].

Проблему вербалізації концепту детально розглядають З. Попова та І. Стернин в «Нарисах з когнітивної лінгвістики» [42]. Мовні засоби необхідні тільки для вираження концепту, але не для його існування. Крім того, тільки найбільш значущі концепти мають мовні засоби вираження, більшість концептів існують лише в свідомості людини, їх перехід в вербальну форму необов'язковий [42, с. 86].

На думку З. Попова та І. Стернина існують наступні засоби вербалізації концепту в мові:

- готові лексичні одиниці і стійкі вирази лексико-фразеологічної системи мови (проте слова не передають концепт повною мірою, вони висловлюють набір окремих ознак концепту, необхідних для передачі конкретного повідомлення);
- вільні словосполучення, схеми речень (або синтаксичні концепти);
- а також тексти або сукупності текстів (для складних, абстрактних або індивідуально–авторських концептів) [42, с. 88].

12

В. Науменко у монографії «Філологічний аналіз тексту» стверджує, що лексика, яка виражає темпоральність, за своєю природою різноманітна. Це будь-які лексичні одиниці, пов'язані з ходом часу або певним моментом часу: хвилина, рік, тиждень, вчора, в п'ятницю. Час може виражатися за допомогою лексичних одиниць, спочатку по семантиці пов'язаних з простором, і навпаки: «Де він зняв кімнату? – У десяти хвилинах від мого дому» або «Нам довго ще їхати? – Пару кілометрів». Крім описаних випадків, вчений наголошує на тому, що темпоральність вербалізує слова, пов'язані з певними історичними епохами

або подіями: мамонт, іспанський чобіт, Вавилон, Леонардо да Вінчі. Оскільки концепт – це, в першу чергу, сукупність знань, досвіду і уявлень, у людини, що володіє необхідною інформацією, виникають асоціації з потрібним періодом історії [39, с. 214–216].

Як було зазначено вище, згідно з даними психології і фізіології, перцептуальний час не є чимось відокремленим, він нерозривно пов'язаний з протіканням реальних процесів і, отже, з реальним часом, між ними зазвичай є відповідність і, як зазначає білоруський дослідник І. Ахмад, «порядок зміни відчуттів відображає порядок зміни реальних явищ» [2, с. 48]. Перцептуальний час може інтерпретуватися як система понять, які адекватно відображають як властивості об'єктивного часу, так і суб'єктивне переломлення їх у свідомості.

Ми поділяємо думку Е. Тарасової, що «мовний час – це система різнорівневих засобів мови, її різноманітних одиниць і структур, що існують в мові; це – гетерогенна сукупність мовних елементів, набір і природа яких визначається системою правил переваги, які характеризують природну мову» [46, с. 35].

Вже згаданий раніше дослідник І. Ахмад зазначає, що саме часова характеристика подій, дій або станів, що спирається на різні морфологічні, синтаксичні, лексичні та інші засоби мовного вираження часу, трактується як темпоральність. Темпоральність включає в себе граматичний час як структуру, під якою розуміється вираз часових відносин в рамках видо-часової системи дієслова, але не тотожна йому: «... жодна граматики не виражає всіх можливих

13

деталей взаємин між предметами матеріального світу. Мова може виражати результати пізнання людиною навколишнього світу всією сукупністю своїх засобів. Тому логічне мислення і загальна сукупність засобів мови є всеосяжними, граматики ж завжди вибіркова» [55, с. 43].

Про категоріальний статус темпоральності свідчить наявність у різних світових мовних системах різнорівневих засобів, що містять часову семантику. Саме тому лише темпоральність може розглядатися як об'єктивно–суб'єктивна

категорія, що поєднує в собі властивості реального, перцептуального і індивідуального часу.

Е. Тарасова у роботі «Час і темпоральність» зазначає, що морфологічним ядром темпоральності є граматична категорія дієслівного часу, змістом якої є співвіднесення переданої ситуації з моментом мовлення. З цього слідує, що темпоральність можна описати як «мережу відносин, що зв'язує мовні елементи, що включаються в передачу часових відносин і об'єднані функціональною і семантичною спільністю» [46, с. 39].

Таким чином, темпоральність включає у себе різнорівневі засоби тієї чи іншої мови, які виражають різноманітні значення даної семантичної категорії. У систему темпоральних відносин входять такі поняття, як абсолютна / відносна часова орієнтація, вираженість / невираженість ступеня віддаленості часу дії від моменту мовлення, аспектуальна характеристика, модальність, таксис тощо.

Досліджено, що абсолютні показники часу відображають наскільки співвідноситься дія з моментом мовлення, вказує на те, що дія відбувається або в момент мовлення, або передуює моменту мовлення, або слідує за ним: дія відбувається у момент мовлення (зараз); дія передуює моменту мовлення, тобто ситуація мала місце або почалася до моменту мовлення (раніше); дія слідує за моментом мовлення, тобто ситуація повинна або може початися після моменту мовлення (потім). Відносні показники часу виражають, наскільки співвідноситься певна дія не з безпосередньо моментом мовлення, а з іншою

14

часовою точкою відліку або з іншою дією. Вони можуть виражатися особливими граматичними засобами, наприклад, формами дієприслівників. Граматична категорія часу лежить в основі понятійної категорії темпоральності, для вираження якої використовується ряд мовних засобів, що включають крім часових дієслівних форм також лексику і контекст [45, с. 43]. Енциклопедичний словник класичних мов подає визначення граматичної категорії часу (tense), як частини парадигми дієслова, що виражає відношення

між часом, до якого належить вислів, і моментом самого висловлювання [35, с. 477]. Отже, граматична категорія часу (tense) – це те, що дає нам зрозуміти, коли відбувалася / відбувається / буде відбуватися певна подія.

О. Ванівською у кандидатській дисертації на тему «Категорії англійського дієслова в жанрово-стилістичному і соціолінгвістичному варіюванні» було проаналізовано, що у багатьох мовах у концепт часу входять різні засоби вираження. У наш час проблема дослідження стандартних і нестандартних засобів вираження часу в сучасному англійському тексті стає все більш актуальною. Дослідники цього питання ставлять в центр уваги засоби передачі часу і часових відносин, що сприяють формуванню смислової і структурної цілісності тексту [10, с. 14]. Г. Верба та Л. Верба у спільній монографії зазначають, що стандартні (граматичні) засоби – це засоби вираження часу, що лежать в межах граматичної категорії часу. Вони діляться на морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби вираження часу [11, с. 174].

Також дослідники зазначають, що представлення часу в англійській мові відбувається не тільки за рахунок стандартних засобів, але існують також нестандартні засоби, які відіграють вагоме значення, так як вони відіграють важливу роль в розумінні категорії часу для людини. Нестандартні засоби представлення часу – це засоби вираження темпоральності, що лежать поза граматичними категоріями часу, представленим фіксованим протиставленням форм теперішнього, минулого і майбутнього часу в їх різних аспектах. До них відносяться метафоричні і узуальні засоби репрезентації часу [11, с. 175–176].

15

Отже, нами була визначена сутність основних понять теми дослідження. Зокрема, ми визначили, що концепт – це змістовна сторона словесного знака, за якою стоїть поняття. Було визначено, що в концепт часу входять різні засоби вираження – стандартні і нестандартні засоби. Також було розглянуто як кожна з наук визначає для себе поняття часу. З точки зору лінгвістики час – це мовна проекція комплексу існуючих у людини знань про цей феномен, від звичайних до наукових.

1.2. Концепт часу в сучасній англійській та українській мовах.

Уявлення про час у різних народів відбивається не тільки в їх природній мові, але і в граматичному концепті час зокрема. О. Бондаренко у статті «Еволюція концепту ЧАС у британському дискурсі» наголошує, що граматичний концепт час фіксує відмінності в сприйнятті поточного часу в етнічних культурах, стає частиною їх світовідчуття, що, в свою чергу, впливає на формування національних стереотипних моделей поведінки [9, с.23]. Н. Гошилик переконана, що «час», як універсальне поняття, фіксує побутовий, фізичний, історичний, космічний, генеалогічний, міфологічний і так далі відлік часу, зрозумілий будь-якій людині незалежно від її національності, тоді як граматичний концепт час – розбіжності в аналізі граматичної природи категорії часу різних мов, які стають більш очевидними при зіставленні мовного вираження природного часу за допомогою дієслівних форм, або так званих часів [14, с. 11].

Порівнюючи мовні системи англійської та української мов, С. Баранова у праці «Практикум з порівняльної граматики англійської та української мов» натрапила, на перший погляд, на збіг мовних моделей темпоральності, що встановлюють відношення між тим, що говориться, з одним з трьох головних часів – теперішнім, минулим і майбутнім, або розглядають цей вислів по відношенню до якогось певного моменту (в минулому або майбутньому) як теперішнє, минуле або майбутнє з точки зору цього моменту. Однак детальний розгляд вченою всіх можливих підрозділів часу і всіх часових

16

форм англійської мови засвідчив унікальну самобутню структуру мовної системи граматичного концепту час [3, с. 9].

Мовна картина світу формується на основі накопичених енциклопедичних, культурних, фонових знань про граматичний концепт час, який особливим чином трансформується у житті кожної етнічної спільноти, моделюючи структури мислення, і, перетворюючись в норми поведінки. О.

Бондаренко переконана, що «етнічна відмінність» природи граматичного концепту час обумовлена географічним середовищем, традиціями, що були успадкованими від предків, релігією, етнічним оточенням (ворожнеча або дружба з сусідами), культурними впливами [7, с. 33]. З огляду на це привертає увагу той факт, що в англійській мові граматичний час представлено словом «TENSE», а не «двійником» універсального поняття «TIME», як наприклад, в українській мові.

І. Харитонов у роботі «Теоретична граматики англійської мови» підкреслює, що перебуваючи під сильним впливом Франції, її «етнічний сусід» – Великобританія запозичила в XIV столітті для позначення граматичного часу, слово «TENSE», що має латинське походження і означає фактично те ж, що і споконвічно англійське слово «ЧАС / TIME». Варто відзначити, що «TENSE» є, так би мовити, «фонетичним напівфабрикатом» французького «TEMPS» і латинського «TEMPUS», або іншими словами «застиглим» запозиченням XIV століття, тоді як в самій французькій мові «TENS» згодом трансформувався в «TEMPS». Після появи в англійській мові терміна «TENSE» різниця між понятійним теперішнім часом «present time / теперішній час» і «present tense / форма теперішнього часу» стала найбільш зрозуміла і очевидна [51, с. 37–38].

Відмінною рисою будь-якої мовної моделі є її орієнтованість на людину. Антропоцентричний характер граматичного концепту час, як мовної моделі часосприйняття, вказує на взаємодію людини і дійсності, що проявляється в динамічному перетворенні існуючої моделі часу. На відміну від універсального поняття часу, граматичний час є психологічним, суб'єктивним і міжособистісним. Він відчувається і переживається, і саме тому в ньому

17

зосереджений особливий характер світовідчуття етносу, що виражається у своєрідності чуттєво-емоційних мовних форм і структур.

В англійській національній свідомості майбутнє постає як якийсь ілюзорний образ, що пронизує сьогодення. Ілюзія майбутнього розглядається через призму «орієнтації Я – ПЕРШИЙ: ТУТ і ЗАРАЗ». Наприклад, вживання

форм теперішнього часу, замість майбутнього, вказує на безсумнівну «точку присутності» події, яка сприймається на часовій шкалі майбутнього, так само як, якщо б подія відбувалася тут і зараз. До лінгвокультурних особливостей досліджуваного граматичного концепту слід віднести, і здатність зміни структури часу, при якому не тільки теперішнє може «розтягуватися» і вміщати майбутнє і минуле, а й минуле може об'єднуватися з майбутнім (Future-in-the-Past) [52, с. 51–52].

А. Левицький у праці «Порівняльна граматики англійської та української мов» розглядає реалізацію одного з головних ознак даного наукового концепту в англійській мові – рух часу. У науковому концепті при описі руху часу використовується нейтральна лексика і не вживаються образні і метафоричні вирази. Основні словосполучення, що вживаються для позначення цього процесу в науковій репрезентації, – це поєднання іменника час / time з дієсловами: йде, тече, goes, passes.

В українській мові часові уявлення виражені численними поєднаннями компонента «час» з дієсловами, які передають різні форми руху: приходить, йде, біжить, тече, йде, повзе, летить, тягнеться. В англійській мові рух часу висловлений такими поєднаннями: time runs, time goes, time comes, time passes, time flows, time creeps, time hangs [33, с. 124].

Художній концепт, на відміну від наукового, синтезує індивідуальне, повсякденне уявлення про час. Його мовна репрезентація характеризується яскравою образністю, метафоричністю, фразеологічністю. Суб'єктивне сприйняття даного концепту простежується в різних словосполученнях, в яких компонент «час» поєднується з дієсловами однієї семантичної спрямованості (бо вони відносяться до однієї лексико-семантичної групи), що передають різні

18

відтінки руху, і в поєднанні з компонентом «час» утворюють когнітивні метафори: час біжить, час летить, час тягнеться, час повзе; time creeps, time flows, time hangs heavily.

Суб'єктивність сприйняття концепту визначається кількома причинами:

життєвою ситуацією, віковими особливостями суб'єкта, соціальним статусом, емоційним станом і т.д. З наукової точки зору, час не просто йде, він має спрямованість – від минулого до майбутнього; ця особливість також відображена при зіставленні української та англійської мов: з незапам'ятних часів, з того часу, в той час, до цих пір; в англійській мові: from time immemorial, at that time, by that time, up to that time.

Час має періодичність, що висловлюється такими поєднаннями в українській мові: пора року, чотири пори року, ранковий час, вечірній час, нічний час, час дощів; в англійській мові періодичність виражена, так само як і в українській, поєднаннями з компонентом «time»: harvest time, night time, at times, невідповідності з українською мовою спостерігаються в поєднаннях: season of the year, four seasons of the year, season of rains, де замість компонента «time» вживається іменник «season» [33, с. 125–126].

Розглянутий вище матеріал дозволяє зробити висновок про те, що основні характерні ознаки наукового концепту час, виділені нами це – рух, спрямованість руху, його періодичність, суб'єктивізм – збігаються в англійській і українській мовах, вони універсальні. Ці ж ознаки знаходять відображення і в художніх концептах двох мов, (в рамках даного підрозділу ми розглянули лише поєднання з компонентом «час» / time).

Можна зробити висновок, що на цьому схожість наукового концепту час і художнього концепту закінчується. Далі можна говорити про відмітні ознаки художнього концепту час, який на побутовому рівні сприймається як якась сутність, яку можна бачити, відчувати, цінувати, ненавидіти, вбити і т.д. – це ті ознаки, які не відображені в науковому концепті. І. Кондратюк зазначає, що підтвердженням тому служать відповідні словесні конструкції, які виражають такі риси художнього концепту час в англійській і українській мовах:

19

1) час як цінність, яку можна втратити, знайти, дати, взяти, виграти, заощадити – час–гроші – time is money, знайти час – find time, втратити час – waste, lose time, заощадити час – to save time, дати час – give time, взяти час –

take time, виграти час – win time;

2) час як якась сутність, яка здійснює дію: час лікує – time cures, час покаже – time will show, час не дозволяє – time does not permit, час прийде – time will come.

Як бачимо, всі компоненти художнього концепту дійсно побудовані на «логіці асоціативності» з порушенням логічних зв'язків [27, с. 42–43]. Як можна, наприклад, «вбити» / «kill» або «виграти» / «win» час? Проте, різноманітні мовні форми, що характеризують час як певну сутність, виявляють схожість в обох мовах і свідчать про однаковість в мисленні різних народів.

Спілкування і взаєморозуміння людей в значній мірі залежать від того, як вони відносяться до часу і якими лексичними засобами його висловлюють. Але це відношення і мовні засоби настільки сильно змінюються від культури до культури, що часом стають причиною тих серйозних непорозумінь, які виникають між носіями української та англійської мов. Культури різняться тим, як люди ставляться до часу, наскільки вони його цінують і як використовують. Пояснення таких розбіжностей було дано американським культурологом Е. Холлом, який висунув дві концепції часу – монохронну і поліхронну.

У таких країнах, як США, Великобританії, Німеччині та в країнах Скандинавії час жорстко регулює поведінку людей і разом з тим відносини між ними. Пунктуальність і точність є невід'ємними атрибутами британців, розглядаються ними як гарантія надійності, сприймаються як спосіб протидії непередбачуваності.

В інших країнах і в Україні, зокрема, увагу людей звернено одночасно на кілька подій: людина вміє гнучко поводитися, роблячи відразу три-чотири заплановані справи. Основним завданням ставляться дружні відносини, а не намічені терміни [67, р. 68–70]. Для більшості українців на відміну від британців час не є жорстким принципом їх життя. Тому ставлення до нього

часто можна назвати легковажним, що знаходить відображення у всякого роду запізненнях, перенесеннях заходів, недотриманні графіків руху автобусів,

поїздів тощо.

Н. Гошилик у статті «Час як засіб регламентації людської життєдіяльності» зазначає, що в українській культурі немає підкресленої пунктуальності, у нас запізнення не тільки можливі, але і часто культурно обов'язкові (в гості, на прийом тощо). Українські слова, які використовуються для призначення часу зустрічі, дзвінка тощо, викликають подив у англомовних людей. Так, призначивши зустріч, українці обов'язково скажуть: «*Ще зідзвонимося, щоб уточнити час*». Британцю буде не зрозуміле таке уточнення, адже в його свідомості час постійний і сталий. І дієслова «зідзвонимося» в англійській мові не існує. В Україні в очікуванні кого–небудь часто говорять: «*Він буде близько третьої години*». Англійською *He'll be back at three* значить, що він буде точно в три, а *He'll be back by three* означає, що людина може прийти до трьох, але ні в якому разі не пізніше. А якщо передбачається, що ця людина може запізнитися, використовується модальна форма дієслова: *He should be back at three* [19, с. 286].

Згадана дослідниця доповіді на тему «Concept of Time and Time–Oriented Lexis», також підкреслює, що українське слово «час» і англійське «time» мають систему значень, яка збігається лише частково. Наприклад, «time» вживається в англійській мові в складі різних словосполучень, але перекладається на українську мову воно по-різному, в залежності від того, про що конкретно йде мова. В українській мові є чимало стійких словосполучень зі словом «час». В англійській мові «час» має великий потенціал змісту. Англійське поняття «час», вміщує в собі наступну систему значень і може розумітися як:

- часовий проміжок, вимірюваний хвилинами, годинами, можливість для будь-яких дій: *What time are you going out tonight? Close relationships established over a long period of time;*

- деякий відрізок часу, що є у розпорядженні будь-якої людини: *We have all the time in the world (= have plenty of time);*

- епоха, визначений період в історії: *Mankind has used the horse since*

ancient times;

– зручний, або не зручний, відповідний термін часу для чогось: *They had their happy times, but they had their hard times too.*

Разом з тим, в англійській мові одиниця «time» може приймати такі значення, як:

– система вимірювання, спосіб поділу світу: *Eastern Standard Time. The flight to Boston arrives at 2.15 pm local time.*

– закінчення ігрового періоду в спортивних змаганнях: *Mason's goal 13 minutes from time earned his team a place in the finals.*

– такт, ритм (в музиці :) *Waltzes are usually in three–four time* [15, p. 5–6].

Далі ми пропонуємо розглянути, як поняття «time» перекладають крізь призму англійських стійких виразів.

1. Old Father Time – дідусь час; сивочолий старець, що втілює час, представляється у британців з косою і пісочним годинником в руці. У нашій культурі «час» видається чимось невловимим, недосяжним і швидкоплинним, він не уособлюється ні з чим конкретним. При спробі пояснення значення цього виразу і згадки слів «коса» або «пісочний годинник», однією з перших асоціацій для людини з України є «смерть», але не «час» як для британця.

2. Time is money – «час – гроші», усталений англійський вираз, що прийшов в українську мову в результаті глобалізації та ринкових відносин. В українській мові є такий за значенням вираз «час – цінність», однак слово «цінність» в даному випадку не пов'язане з будь-якими матеріальними благами або грошима.

3. Play for time – грати на час, в сенсі «намагатися виграти час, відтягувати час». Дослівний переклад «грати на час» розуміється в українській мові як «володіти деяким, зазвичай невеликим, часовим відрізком», тоді як справжнє значення має на увазі «зволікати, відкладати».

4. Time (alone) will tell – час розкаже. Вживається у значенні «буде видно в майбутньому», відповідає вислову в українській мові «час покаже». Таким

чином, в британській мові час наділяється здатністю говорити, тоді як в українській культурі час лише показує, представляє що-небудь на показ. 5. Time is up – час вгору, в значенні «час минув, закінчився». В британській культурі «time» в своєму русі ніби прагне вгору. Таким чином, в даному виразі в англійській мові акцентується просторове уявлення часу, йому приписують властивості простору [49, с. 86–88].

Умовний розподіл часу на відрізки – наприклад, частини доби, також істотно відрізняється в українській та британській культурах. Для носія західних уявлень «ранок» протиставляється «після полудня», як перша половина робочого дня (до обідньої перерви) – другій половині (після обідньої перерви). У вітчизняній культурі, як зазначає І. Карамишева, ранок і вечір мають розмиті межі. Ранок триває з 4 до 10–11 годин. Головний параметр визначення кордону ранку – початок діяльності [25, с. 76].

Що стосується англійської мовної картини світу, то тут все строго фіксоване по годинах. Британський ранок починається опівночі і закінчується опівдні. Тому український ранок набагато коротше англійського morning. Ніч в українській культурі, навпаки, довше, ніж в англійській. Англійське слово night відповідає нашому вечору, тому що час night триває приблизно з 8 години вечора до півночі, коли настає англійський ранок. Ми приходимо о першій годині ночі, якщо ми україномовні. Англійці прийдуть додому о першій годині ранку. Для нас це пізня ніч, для них ранній ранок. В англійській культурі час доби ми визначаємо по годинах. Наприклад, в 11:55 учитель говорить дітям good morning, а о 12:05 – good afternoon.

Полудень і noon – це поняття збігається в обох культурах, це момент часу в середині дня, а саме в 12 за місцевим часом. Afternoon – це слово дуже популярне і часто вживане в англійській мові, воно означає час після 12 години дня і передує вечору. В українській мові використовується вираз «друга половина дня». День або day: в обох культурах слово день може позначати добу. Але українському слову день відповідають 2 англійських: day і afternoon. Вітаючи когось, ми говоримо: «Добрий день!» Або «Good afternoon! Але ні в

якому разі не «*Good day!*» Цей вислів англійці використовують при прощанні, причому, це звучить різко, грубо, роздратовано, і може бути перекладено, як «Розмову закінчено, до побачення!». Таким чином, розподіл на частини доби в англійській та українській мовних картинах світу різниться по тривалості і по чіткості кордонів між ними [25, с. 78-79].

Таким чином, незважаючи на універсальність категорії часу для української та англійської мов, існують певні особливості, що стосуються ментальної і мовної репрезентації концепту час у картині світу, зокрема, в англійських і українських прислів'ях, відповідно і сприйняття даного концепту різниться в різних лінгвокультурах. Проаналізувавши тлумачення і переклад словосполучень зі словом «час» в англійській та українській мовах, ми прийшли до висновку про те, що в українській мові це слово не завжди відповідає англійському «time».

1.3. Граматична категорія часу в сучасній англійській мові. Питання категорії часу в англійській мові не викликає великої кількості розбіжностей серед лінгвістів. Категорія часу розглядається як «спосіб граматичного вираження часових відмінностей» (grammatical expression of distinctions of time) [69, р. 3], а часова форма – як засіб «граматичного вираження розташування (дії) в часі» (grammaticalised expression of location in time) [61, р.9]. Говорячи про категорії часу, розглядають не тільки теперішнє (Present tense), минуле (Past tense) і майбутнє (Future tense), але їх також поділяють на абсолютні часи (Absolute tense) і відносні (Relative tense). Абсолютний час і відносний час тісно пов'язані з поняттям момент мовлення. Поняття моменту мовлення широко використовується в описі граматики і граматичної семантики для позначення «точки співвідношення в часі для часових форм» [68, р. 5]. На додаток до моменту мовлення використовується поняття «точки відліку», введене вперше Г. Рейхенбахом [82]. Логічна модель Г. Рейхенбаха складається з моменту події (point of event), моменту мовлення (point of speech)

і точки відліку (point of reference). При збігу моменту мовлення і точки відліку говорять про абсолютні часи, при розбіжності – про відносні. У вітчизняній лінгвістиці поширена думка про те, що абсолютними часом – тобто тими, який безпосередньо співвідноситься з моментом мовлення – є всі часи групи Indefinite і теперішні часи всіх інших груп. Інші часи, в силу того, що вони співвідносяться з іншою дією або моментом часу, вважаються відносними [56, р. 65]. Відносні часи виражають значення одночасності, передування або плинності. Б. Комрі також виділяє абсолютно відносні часи (Absolute–relative tense), такі як минулий перфектний (Past Perfect) час і майбутній перфектний (Future Perfect), в яких точка відліку визначається щодо моменту мовлення, а ситуація розташовується в часі відносно точки відліку. Варто відзначити таку особливість англійської мови як узгодження часів. Воно полягає в обов'язковій залежності від вживання дієслівних форм підрядного речення від дієслівних форм в головному реченні. Іншими словами, якщо присудок в головному реченні стоїть у формі минулого часу, присудок в підрядному реченні автоматично також переходить в минулий час. І. Алексєєва однак не погоджується з думкою про «механічність» і «формальність» цього узгодження: порівнюючи два речення англійської та української мови (*I knew that he lived in London* – Я знав, що він живе в Лондоні), дослідниця приходить до висновку, що тут теперішній час в українській мові виражає одночасність з дією в головному реченні, в той час як минулий час в англійській мові відповідає реальній описаній ситуації [56, р. 79]. У той же час О. Есперсен вказує на випадки чисто формального узгодження часів, наприклад, *What did you say your name was?; How did you know I was here?*. Він також говорить про те, що відсутність узгодження часів зазвичай пов'язана з упевненістю мовця в істинності висловлювання, в той час як використання узгодження часів може бути способом «змістити відповідальність» за сказане на справжнього автора висловлювання (порівняємо: *He told us that it was sometimes lawful to kill* (але він міг помилятися) – *I did not know then that it is sometimes lawful to kill* (але це так і є) [70, р. 294]. Крім того відсутність узгодження часів може бути пов'язана з

різноплановістю висловлювань в головному і підрядному реченнях, наприклад: *The two ladies were standing in the manner of those who have completed their purchases and are waiting for their change* [56, p. 82].

Тут і далі в роботі ми будемо використовувати найменування часових форм, які мають велике поширення у роботах останніх років [64; 66; 69; 75; 79; 85; 86]. Найменування Simple Present tense (простий теперішній час) і Simple Past tense (простий минулий час) використовуються для позначення форм, в яких, на відміну від інших, не виражена категорія аспекту. Термін progressive, замість continuous, durative, temporary тощо, обраний як найточніший, адже він означає, що вказане діяння знаходиться «в процесі здійснення» (in progress).

1) Теперішній простий – Simple Present

Серед тих випадків, коли форма простого теперішнього часу використовується для позначення дій, що відносяться до теперішнього часу, виділяють три головних вживання. Теперішній стан (State Present) позначає певну ситуацію, яка є істиною як для сьогодення, так і для минулого і майбутнього. Це вживання також включає позачасове сьогодення (Timeless Present), яке вказує на вічні істини. Наприклад: *We live near Toronto* [66, p. 48]; *Hydrogen is the lightest element* [75, p. 15].

Миттєве теперішнє (Instantaneous Present або Event Present) позначає одиничну дію, яка практично, або зовсім, не володіє тривалістю. Такий теперішній час має дуже обмежене вживання, наприклад, зустрічається в різного роду коментарях до дій і в перформативних мовних актах. Наприклад: *Look, I take this card from the pack and place it under the handkerchief – like this* [75, p. 16]; *I apologize for my behavior* [66, p. 49]. Повторюване теперішнє (Iterative Present або Habitual Present) позначає дію, яка без обмеження може повторюватися як в минулому, так і в майбутньому. У роботі Д. Холла та М. Фолі «Advanced Grammar» повторюване теперішнє і теперішнє стану включені в одне поняття – timeless present.

Теперішній простий час може використовуватися для позначення

1) в незалежних реченнях, коли йдеться про розклад, дії, реалізація яких сприймається як неминуча, і коли присутні відповідні маркери майбутнього часу, як *This Friday is Abigail's birthday; The train leaves at 7.30 this evening* [75, p.68–69].

2) в підрядних реченнях умови і часу, як *I'll tell him when I see him*. Е. Петрова відзначає, що значення майбутнього може додатково виражатися в підрядних реченнях з виразами типу *see that, make sure that* та ін. [28].

В значенні минулого теперішній простий час може використовуватися в так званому теперішньому історичному (Historical Present). Наприклад: *At that moment it comes a message from the Head Office, telling me the boss wants to see me in a hurry* [75, p. 19].

Дослідники відзначають, що такого роду вживання можна зустріти в емоційно–забарвленій розмовній, навіть простонародній мові. Л. Кононенко вказує на можливість такого вживання і в літературній мові, особливо при передачі спогадів [28].

Ще один варіант вживання теперішнього простого часу в значенні минулого часу, яке Дж. Ліч називає ще одним видом теперішнього історичного, – його вживання з дієсловами розуміння та говоріння в реченнях типу: *Jack tells that the position is still vacant.; I understand that the game has been postponed* [75, p.20].

Такого роду вживання має на увазі, що «інформація, що повідомляється все ще правдива» [66, p. 49].

2) Теперішній тривалий – Present Progressive

Теперішній тривалий час має три основні значення, які його відрізняють від теперішнього простого часу: тривалість, обмеженість дії, необов'язковість завершення дії [75, p. 20]. Відповідно, можна виділити два основних способи вживання – позначення дії, яка триває, але не була завершена, як *I'm writing a letter*, і позначення дії, яка повторюється регулярно протягом певного періоду

Крім того, теперішній тривалий час може вживатися в значенні майбутнього часу, коли мова йде про заплановані події.

3) Теперішній перфектний час – Present Perfect

Перфектний аспект у своєму основному значенні виражає зв'язок між подією минулого і точкою відліку, тобто позначає передування. Отже, назву форми «Present Perfect» можна інтерпретувати як «Нині у зв'язку з минулим» [75, p. 42].

Д. Холла Та М. Фолі виділяють три основних вживання теперішнього перфектного часу:

а) State Present Perfect, що позначає дію, яка почалася в минулому, тривала аж до сьогодення і може продовжитися в майбутньому. Наприклад: *They have been unhappy for a long time* [66, p. 51].

б) Event Present Perfect, що включає два вживання:

- позначає події, які відбулися в найближчому минулому, які подаються у вигляді новин. Це вживання називається Дж. Лічем результативним (Resultative Past). Він зазначає, що в такому випадку теперішній перфектний час використовується, щоб показати, що результати дії, скоєної в минулому, все ще дійсні в теперішньому. Наприклад: *The taxi has arrived = The taxi is now here.; She has been given a camera = She now has a camera* [75, p. 46].

- позначає події, що відбулися в більш далекому минулому, однак зазначений в контексті часовий період пов'язаний із сьогоденням. Таке значення Дж. Ліч позначає невизначеним (Indefinite Past). Це він пояснює тим, що при такому вживанні не визначений як час, так і те, скільки разів дію було скоєно. Наприклад: *Have you ever been to Brazil?; He's a man who has experienced suffering* [75, p. 44].

- Теперішній перфектний повторюваний час (Habitual Present Perfect) позначає дії, які багаторазово повторювалися в минулому і продовжують повторюватися аж до сьогодення. Наприклад: *The magazine has been published*

every month (since 1975) [66, p. 52].

4) Теперішній перфектний тривалий – Present Perfect Progressive

28

Теперішній перфектний тривалий поєднує в собі відмінні значення обох аспектів і висловлює обмежену часову ситуацію, яка тривала аж до теперішнього часу. Наприклад: *I've been writing a letter to my nephew* [66, p. 56].

Також може виражатися тимчасова звичка, яка може продовжитися і в майбутньому. Наприклад: *I've been working on the night shift for several weeks* [66, p. 56].

Не дивлячись на те, що форма теперішнього перфектного тривалого часу не має значення результативності, вона може в деяких контекстах позначати наявність наслідків дії. Наприклад: *You've been fighting again = I can tell that from your black eye.; It's been snowing = Look, the ground is white* [75, p. 56].

Тепер розглянемо минулий час в англійській мові та його значення.

1) Простий минулий час – Simple Past

У формах простого минулого часу зазвичай виділяють два основних типи вживання. Повторюване минуле (Habitual Past), яке часто синонімічно *used to + V*, позначає дії, які регулярно відбувалися або були звичними в минулому. Наприклад: *We spent our holidays in Spain when we were children* [66, p. 50].

Наступний тип вживання, при якому описується закінчена в минулому подія, згідно Дж. Лічу, включає в себе Event Past і State Past, так як всі дії в минулому вже завершені, представлені як єдине ціле і складно провести межу між станом і дією. З іншого боку, Д. Холла Та М. Фолі розділяють Event Past і State Past за принципом сполучуваності з дієсловами: State Past вживається зі статичними дієсловами, а Event Past з динамічними. Наприклад: *The Normans invaded England in 1066* – Event Past; *I once liked reading novels* – State Past.

До окремих випадків вживання простого минулого часу відносяться випадки вищезазначеного узгодження часів і використання цієї форми в підрядних реченнях умови в гіпотетичному значенні. Окремо варто відзначити використання простого минулого часу в значенні теперішнього як більш

обережного та ввічливого формулювання запитання або прохання. Наприклад:

A: *Did you want me?*

B: *Yes, I hoped you would give me a hand with the painting* [75, p. 23].

29

2) Минулий тривалий час – Past Progressive

Минулий тривалий час володіє тими ж основними значеннями, що і теперішній тривалий, але вони переносяться в план минулого: • Тривала, незавершена дія в минулому;

- Регулярна повторювана дія в означений період минулого; •

- Запланована дія в майбутньому в плані минулого.

3) Минулий перфектний час – Past Perfect

Минулий перфектний час вказує на дію, яка відбулась перед іншою дією в минулому. Він може виступати в якості минулого щодо простого минулого: *They had moved into the house before the baby was born* [66, p. 53].

Крім того, минулий перфектний час може позначати минулий час щодо теперішнього перфектного: *She had owned the house since her parents died* [66, p. 53].

4) Минулий перфектний тривалий час – Past Perfect Progressive Минулий перфектний тривалий час виражає значення теперішнього перфектного тривалого часу в плані минулого, тобто володіє значеннями продовження до певної точки в минулому, обмеженості і результативності. Якщо ж розглядати форми майбутнього часу, то в англійській мові існує кілька способів говорити про нього. Почнемо з двох найбільш популярних способів висловити майбутній час в англійській мові – Future Simple і конструкція *to be going to do smth.*

1) Час Future Simple

Future Simple Tense (простий майбутній час в англійській мові) – це час вказує на дію, яка, ймовірно, відбудеться в найближчому або невизначеному майбутньому.

Цей час використовується коли говоримо про:

● Спонтанні рішення, прийняті в останній момент мови. Час Future Simple служить для того, щоб оголосити про своє рішення в момент його прийняття. Наприклад:

30

— *The phone's ringing.*

— *Oh, I'll pick it up* [48, с. 10].

● Обіцянки. Future Simple використовується, коли ми щось обіцяємо. Часто в таких реченнях вживається дієслово to promise (обіцяти). Наприклад: *I will always love you* [86, р. 131].

● Пропозиції. Future Simple використовується для вираження пропозиції щось зробити. В даній функції в питальних реченнях може зустрічатися дієслово shall. Наприклад: *Shall we take a coffee break?* [86, р. 130].

● Майбутні події, які не можна змінити. Future Simple використовується в ситуаціях, коли дія, про яку йде мова, точно відбудеться, і ми нічого не можемо змінити. Тобто в цих ситуаціях від нас нічого не залежить. Наприклад: *He'll turn 60 in May* [48, с. 10].

● Погрози. Future Simple використовується для вираження погрози. Наприклад: *Stop there or I will shoot* [86, р. 131].

● Передбачення, засновані на думці мовця. Future Simple використовується для передбачень, які ґрунтуються виключно на досвіді і думці мовця. Коли ми використовуємо will, говорячи про майбутнє, у нас немає фактів, які б підтверджували те, що подія відбудеться.

У цій функції часто використовуються такі маркери Future Simple, як I think (я думаю), I reckon (я думаю), I guess (я здогадуюся), I believe (я вірю / вважаю), I suppose (я припускаю), I assume (я припускаю), I'm sure (я впевнений), I hope (я сподіваюся), I'm afraid (я боюся) та інші, а також слова perhaps / maybe (можливо), probably (ймовірно), certainly (звичайно). Наприклад: *I reckon he will make a good father* [48, с. 10].

2) Конструкція to be going to do smth

Конструкція *to be going to do sth* в англійській мові використовується, щоб повідомити про свої плани або наміри щось зробити в майбутньому. У розмовній мові дуже популярна скорочена форма обороту *to be going to do smth* – *to be gonna do smth*. Вживання конструкції *to be going to do smth* висловлює

31

наші наміри або плани, передбачення майбутнього, засновані на очевидних фактах. Ми використовуємо зворот *to be going to do smth*, щоб вказати на подію, яка ось-ось станеться або вже починає відбуватися. В даному випадку мовець зазвичай бачить якийсь доказ цього, тому сказане ним не є його особистою думкою. Наприклад: *Wow! Look at the trees! They're going to blossom.*; *Oh, now. That girl is going to fall off her bike now* [48, с. 11].

Інші способи передати майбутні події наступні:

1) Час Present Simple

Present Simple – простий теперішній час, також використовують для вираження майбутнього. Present Simple використовується для вираження майбутнього, коли говоримо про розклад (транспорту, кіно). Present Simple можна вживати, коли мова йде про події і плани, якщо вони зафіксовані і ми не можемо їх змінити. Present Simple використовують після слів *after* (після), *before* (до), *as soon as* (як тільки), *when* (коли), *once* (коли, як тільки) і *until* (до тих пір, поки). Наприклад: *I've just checked the bus timetable in my app. The last bus leaves at 11 p.m.*; *As soon as she arrives, please, ask her to come in* [79, р. 267].

4) Час Present Continuous

За допомогою часу Present Continuous також можна виразити плани і наміри. Час Present Continuous використовується для позначення запланованої дії, яка відбудеться в найближчому майбутньому. У таких реченнях, як правило, присутні слова *today* (сьогодні), *tonight* (сьогодні ввечері), *tomorrow* (завтра), *next week* (на наступному тижні), *in May* (в травні) і т. д.

Час Present Continuous вживається, коли говоримо про дію, яку збираємося зробити відразу ж після того, як сказали про неї. У таких реченнях використовуємо дієслова руху: *go* (йти), *come* (приходити), *arrive* (приїжджати),

leave (йти) і інші. Наприклад: *Ted has come back from his business trip so I am not babysitting his son tomorrow* [79, p. 269].

5) Час Future Continuous

Використовуємо Future Continuous, коли говоримо про тривалу дію, яка буде відбуватися в майбутньому в якийсь період часу. Цей час може бути чітко

32

зазначений або зрозумілий з контексту. Наприклад: *They will be living in a new house when you come back from New Zealand* [79, p. 269].

6) Час Future Perfect Simple

Використовуємо Future Perfect Simple для позначення дії, яка буде завершена до певного моменту в майбутньому. Найбільш популярне слово маркер цього часу – by (до якогось моменту). Наприклад: *Mother will have finished cooking by the time you come from school* [79, p. 268].

7) Час Future Perfect Continuous

Використовуємо Future Perfect Continuous, коли говоримо про дію, яка триватиме відносно до певного моменту в майбутньому або до іншої дії. Також використовуємо Future Perfect Continuous, коли необхідно вказати причину якої-небудь дії в майбутньому. У таких реченнях присутній сполучник so (тому) або because (бо). Наприклад: *She will feel much better after she visits the psychologist because they will have been discussing all her worries and problems* [79, p. 272].

Отже, граматична категорія часу дієслова в сучасній англійській мові передає відношення дії до моменту мовлення. Категорія часу є відображенням часу як форми існування матерії. Дія може збігатися з моментом мовлення, передувати йому або бути запланованою, або передбачуваною після моменту мовлення. Відповідно, дієслово може мати форми теперішнього, минулого і майбутнього часу.

Говорячи про категорії часу, розглядають не тільки теперішнє (Present tense), минуле (Past tense) і майбутнє (Future tense), але їх також поділяють на абсолютні часи (Absolute tense) і відносні (Relative tense). Також варто

відзначити таку особливість англійської мови як узгодження часів. Воно полягає в обов'язковій залежності від вживання дієслівних форм підрядного речення від дієслівних форм в головному реченні.

33

Висновки до розділу 1

У розділі нами визначено сутність основних понять досліджуваної теми. Зокрема, ми визначили, що концепт – це змістовна сторона словесного знака, за якою стоїть поняття. Було визначено, що в концепт часу входять різні засоби вираження – стандартні і нестандартні засоби. Також були розглянуто як кожна з наук визначає для себе поняття часу. З точки зору лінгвістики час – це мовна проекція комплексу існуючих у людини знань про цей феномен, від звичайних до наукових.

Досліджено, що концепт часу вважається одним з основних, одночасно одним з простих концептів. Цей концепт абстрактний і утворюється за допомогою структур знань, збережених протягом тривалого періоду в пам'яті людей. У багатьох мовах в концепт часу входять різні засоби вираження.

Також ми дослідили концепт часу в сучасній англійській та українській мовах. Ми визначили, що незважаючи на універсальність категорії часу для всіх мов, існують певні особливості, що стосуються ментальної і мовної репрезентації концепту час у картині світу, зокрема, сприйняття даного концепту різняться в англійській і українській лінгвокультурах.

Проаналізувавши граматичну категорію часу в сучасній англійській мові ми прийшли до висновку про те, що у сучасній англійській мові категорія часу визначається перш за все формами теперішнього і минулого часів, оскільки вони є синтетичними. Хоча вона має своїм історичним ядром тільки дві форми – теперішнього і минулого часів, вона не обмежується ними і представлена щонайменше трьома граматичними часами: теперішній, минулий та майбутній час.

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У наш час проблема дослідження стандартних і нестандартних засобів зображення часу в сучасному англійському тексті дедалі більше привертає увагу науковців. Дослідники ставлять в центр уваги засоби передачі часу та часових відносин, які сприяють формуванню смислової і структурної цілісності тексту.

Індекс часу є суттєвою рисою нашого існування і знаходить своє вираження в тексті, проходячи через призму людської свідомості (автора, персонажа, читача). І кожен автор унікально бачить і зображує час за допомогою стандартних і нестандартних інструментів.

Стандартні (граматичні) засоби – засоби вираження часу, що лежать в межах граматичної категорії часу. Вони діляться на морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби репрезентації часу.

2.1. Морфологічні засоби репрезентації часу

У роботі «Морфологически передаваемые концепты» Н. Беседина зазначає, що виділення концепту час, який передається морфологічними засобами, відбувається на основі дії когнітивного механізму профілювання. Морфологічна категорія часу представляє такі характеристики концепту час, як теперішнє, минуле та майбутнє. Ці характеристики і лягають в основу формування морфологічного репрезентування концепту час [4, с. 144].

Зміст концепту час, який передається морфологічними засобами, відображає те, яким чином час можна концептуалізувати в мові. Мова, як відомо, концептуалізує не реальний час здійснення подій, а події минулі, теперішні і майбутні щодо моменту мовлення. Аналіз досліджуваної праці Н. Беседіної дає змогу підсумувати, що розглянутий концепт включає у себе

представлено в мові, і знання граматичних значень і форм, які об'єднуються в рамках морфологічної категорії часу, тобто власне мовні знання. Морфологічна репрезентація концепту час, таким чином, являє собою ті мовні значення, за допомогою яких кодуються енциклопедичні знання про час.

Дослідниця зазначає, що морфологічна репрезентація концепту час – це одночасно і певна одиниця концептуального рівня, що передається за допомогою морфологічної категорії часу і її форм, і концепт, що лежить в основі формування цієї категорії і реалізується у вигляді конкретних граматичних (а точніше, власне морфологічних) значень. Тим самим даний концепт обумовлює характеристики елементів, що належать до категорії часу [4, с. 144].

Як впливає зі сказаного вище, морфологія представляє час, який ділиться на теперішнє, минуле і майбутнє, що закріплено в існуванні спеціальних морфологічних форм. В англійській мові вони представлені як флексивними, так і аналітичними формами.

Українська філологиня Т. П'ятничка у кандидатській дисертації «Категорія теперішності та засоби її реалізації в англійському художньому дискурсі (на матеріалі прозових творів XIX - XX століть)» зазначає, що для мовця теперішнім буде час, який якимось чином збігається з моментом мовлення; минуле буде захоплювати область до моменту мовлення, а до майбутнього будуть зараховуватися події після нього. Тобто, момент мовлення є центральним поняттям, від якого відштовхується мовець при виборі засобів репрезентації часу. Часові форми теперішнього, минулого і майбутнього маркують усвідомлення ситуації як одночасної, попередньої або наступної з моментом мовлення. Тим самим момент мовлення виступає в ролі природного кордону, визначаючи кінцеву точку минулого і початкову точку майбутнього. Тобто, в якості базової характеристики морфологічної репрезентації концепту час можна розглядати як релятивність [40, с. 37].

У результаті актуалізації цієї характеристики з допомогою морфологічних форм теперішнього, минулого і майбутнього часу і виникають

36

власне морфологічні значення одночасності, передування і продовження, які носять максимально узагальнений (абстрактний) характер. Наприклад, форма *writes* виражає відношення одночасності, *wrote* – передування, *will write* – майбутньої дії. Інакше кажучи, форми теперішнього, минулого і майбутнього часу локалізують ситуацію або як ту, що збігається з моментом мовлення, або як таку, що випереджає момент мовлення, або як таку, що буде відбуватися після моменту мовлення, актуалізуючи відповідні морфологічні значення.

Однак повноцінна комунікація вимагає уточнення і конкретизації узагальнених морфологічних значень. Н. Беседіна зазначає, що їх конкретизація відбувається в реченні-висловленні під впливом додаткових лінгвістичних чинників, так як самі морфологічні форми часу не несуть в собі конкретної вказівки на різний ступінь співвіднесеності з моментом мовлення і точну локалізацію дії на осі часу. В даному випадку особливого значення набуває синтаксичний фактор (структура речення), так як категорія часу має синтаксичну значимість, і контекстуальний фактор [4, с. 146].

Н. Беседіною проаналізовано, що створені на основі власне морфологічних лексико-граматичні значення також демонструють різну ступінь зв'язку і співвідношення ситуації з моментом мовлення. І це становить одну з істотних характеристик при їх аналізі. В силу зазначеної специфіки, особливу роль набувають аспектуальні властивості ситуації, тобто ті чи інші характеристики протікання і розподілення її в часі. Зокрема, співвідношення ситуації з моментом мовлення може приймати різну форму в залежності від обмеженості або необмеженості ситуації будь-якою межею, від ступеня конкретності / узагальненості ситуації та її учасників.

Ця закономірність найбільш чітко простежується в англійській мові, в якій, як відомо, відсутня система чисто часових форм як, наприклад, в українській мові. Як зазначає дослідниця, в ході історичного розвитку в

англійській мові сформувалася складна система, традиційно звана системою видочасових форм, яка відображає специфіку осмислення і мовного подання такої багатовимірної онтологічної сутності як час. Як відомо, в англійській мові

37

можна говорити про чотири форми теперішнього (Present Simple, Present Continuous, Present Perfect, Present Perfect Continuous), чотири форми минулого (Past Simple, Past Continuous, Past Perfect, Past Perfect Continuous) і чотири форми майбутнього (Future Simple, Future Continuous, Future Perfect, Future Perfect Continuous) [4, с. 148-149].

Т. П'ятничка зазначає, що форми теперішнього часу спрямовані в першу чергу на актуалізацію значень, що передають одночасність дій з моментом мовлення. Подальше їх уточнення відбувається на базі форм теперішнього часу під впливом додаткових лінгвістичних чинників. В результаті формуються такі значення, які мають лексико-граматичний характер.

Теперішній тривалий передбачає безпосередній збіг ситуації з моментом мовлення. Такі дії в теперішньому передаються формами Present Simple, Present Continuous в різного роду репортажах, коментарях, суть яких полягає якраз в озвучуванні дій за якими мовець спостерігає в момент мовлення або сам їх виконує [40, с. 45]. Наприклад: (коментар під час перегонів) *Red Rover crosses the finishing line* [61, р. 123].

Час в цьому випадку часто постає як послідовність подій. Формування значення часу відбувається під впливом синтаксичного фактора, так як форма Present Simple вживається у певній моделі речення, а саме, в реченні з однорідними присудком, а також за участю аспектуальних форм (Continuous, Simple). Наприклад: *First I put a lump of butter into the frying pan and light the gas, then I break three eggs into a bowl* [85, р. 124].

При вираженні безпосереднього збігу дії з моментом мовлення, тобто при передачі значення теперішнього тривалого часу істотним в деяких випадках виявляється і прагматичний фактор, що передбачає врахування прагматичної спрямованості висловлювання. Т. П'ятничка має на увазі так звані

перформативи і передані в них (найчастіше дієсловами в Present Simple) дії [40, с. 47]. Наприклад: *I declare this exhibition open* [85, p. 127].

Наведений випадок узгоджується з власне ідеєю одночасності дії з моментом мовлення, так як мова йде про дію початок і кінець якої повністю

38

збігається з моментом мовлення. Хоча саме процес виголошення того чи іншого висловлювання займає деякий час, ситуація концептуалізується у мові як моментальна і безпосередньо збігається з моментом мовлення, що і знаходить відображення у використанні форми Present Simple. Аналізовані далі значення ілюструють відносність ідеї одночасності, або більш широке її тлумачення [40, с. 53].

Як зазначає І. Алексеева, тривалий теперішній час передбачає стан і процеси, які мають місце в момент мовлення, але які почалися до моменту мовлення і триватимуть після нього [56, p. 62]. Іншими словами, мова йде про події, що займають більш тривалий проміжок часу, ніж безпосередньо момент мовлення. При цьому сам момент мовлення включається в проміжок часу. Аналізоване значення формується на основі форми теперішнього часу Present Continuous під впливом контекстуального фактора. Останній передбачає наявність в реченні-висловлюванні обставин часу, що вказують на тривалість періоду часу, протягом якого відбувається дія, а також і загальний контекст ситуації. Це пов'язано з тим, що необмеженість ситуації моментом мови не може бути виражена власне морфологічно. Наприклад: *The author is working on chapter two* [61, p. 124].

На думку І. Алексеевої, важливе місце при формуванні даного значення займають аспектуальні характеристики, що й пояснює використання форм Continuous. Певну роль при цьому відіграють також семантико-граматичні особливості дієслова, так як в передачі даного значення задіяні тільки дієслова в ненасичених значеннях. Важливий в подібних випадках і облік знань про світ (фонових знань), що дозволяють визначити, що дана ситуація відноситься до більш широкого часового проміжку, що включає в себе і момент мовлення.

У якості окремого випадку розглянутого значення виступають повторювані дії, які сприймаються як цілісна тривала ситуація. У цьому вживанні акцентується на тривалості процесу і його незавершеності, що досягається за рахунок використання дієслів відповідної семантики (дієслів, що передають повторювані дії), тобто семантичного фактора, а також

39

контекстуального фактора (використання прислівників, що вказують на дію, що триває та іменників у множині у функції об'єкта). Наприклад: *Why are you jumping up and down?* [56, p. 62].

Б. Комрі зазначає, що дії, які охоплюють період часу, який почався в минулому і триває до моменту мовлення, включаючи його, можуть розглядатися у якості ще одного окремого випадку такого значення як продовження дії. У цьому випадку акцентується тривалість вчинення дії, що досягається за рахунок вживання форми Present Perfect Continuous. На її основі і під впливом контекстуального фактора відбувається формування розглянутого значення. Наприклад: *I've been meaning to phone Jack since I heard he was back in the country* [61, p. 124].

Теперішній простий час. Тут мова йде про дії в теперішньому, що відбуваються безвідносно до моменту мовлення, а саме про звичні повторювані дії, узуальні дії, констатацію фактів, формулювання загальновідомих істин, законів природи і суспільства. Наприклад: *Katherine gets butterflies every time he stops in for a cup of coffee* [61, p. 125]; *I leave work at 5.30 most days* [61, p. 80]; *Water boils at 100 Celsius* [61, p. 124].

Як видно з представлених прикладів, формуються ці значення на базі форм теперішнього часу, переважно Present Simple, під впливом контекстуального фактору. У реченні-висловленні присутні обставини часу, що вказують на періодичність, повторюваність дій. Для констатації фактів використовуються дієслова to be, to have у відповідній формі (Present Simple). Таким чином, можна говорити про існування в англійській мові морфологічних засобів, що дозволяють відмежовувати узагальнене сьогодення.

Форма теперішнього часу (Present Perfect) служить основою для формування такого значення, як теперішнього доконаного часу. Йдеться про дію, яка відбулася в минулому і пов'язана з моментом мовлення через її результат, тим самим підкреслюється саме актуальність результату дії для моменту мовлення. У теперішньому доконаному часі морфологічна форма профілює ідею результативності з точки зору часової характеристики.

40

Наприклад: *Prices have decreased by 7%; You look hot. – Yes, I've been running* [85, p. 148]. Формування цього значення відбувається під дією контекстуального фактора. У реченні-висловленні присутні обставини, що вказують на завершеність дії до моменту мовлення.

У якості окремого випадку можуть бути виділені дії, що відбулися в минулому по відношенню до моменту мовлення, але пов'язані з ним через загальний період часу. Основу для формування цього значення також створює форма теперішнього часу Present Perfect. Додатковий вплив має контекстуальний фактор (наявність вказівок на період часу). Наприклад: *I've played tennis three times this week* [85, p. 149].

Н. Беседина зазначає, що форма теперішнього доконаного тривалого часу позначає події, що сліднують за моментом мовлення, але вони осмислюються і сприймаються мовцем як актуальні для нього. Тим самим мовець акцентує впевненість у їх реалізації. За допомогою форми теперішнього майбутні події концептуалізуються мовцем як актуальні, так чи інакше мають безпосереднє відношення до того хто говорить.

Це значення формується на основі форм Present Simple і Present Continuous, які актуалізують таку характеристику, як слідування за моментом мовлення під впливом контекстуального і семантичного факторів. Так, аналізоване значення передається дієсловами певної семантики. Найчастіше, дієсловами руху або дієсловами, що вказують на різні фази дії (наприклад, її початок або завершення). В якості прикладів зазвичай в граматиках наводяться приклади: *The train leaves at 5* і *We are leaving tomorrow*. До контекстуального

фактору слід віднести наявність в складі речення-висловлювання обставин часу, що вказуює на виконання дії протягом певного часу (наприклад, доби), на певний день тижня або місяць, на негайне виконання дії, на виконання дії через тривалий проміжок часу або не вказують точно на час дії, але, тим не менш, які відносять його в сферу майбутнього.

Розглянуте значення формується також під впливом синтаксичного фактора. Це закріплено вживанням форм теперішнього часу в підрядних

41

реченнях умови і часу, що стосуються майбутнього, а також в підрядних реченнях після дієслів ментальної діяльності, говоріння, сприйняття, а також тих, що виражають обіцянку, віру, надію. Використання форм теперішнього часу в цих випадках профілює ідею актуальності подій для мовців, а також реальний стан речей в дійсності.

Представлений аналіз значень, що формуються на базі форм теперішнього часу, дозволяє виокремити їх здатність передавати значення різного ступеня узагальненості. Теперішнє може бути концептуалізованим в мові як якась точка, так і як період невизначеної протяжності. У результаті формування проаналізованих значень під впливом додаткових чинників у змісті морфологічно переданого концепту час актуалізуються такі характеристики, як моментальність, тривалість, узагальненість, результативність, футуральність [4, с. 154-155].

У формах минулого часу під впливом додаткових лінгвістичних чинників формується ряд значень. Так, минулий простий час вказує на дистантність події від моменту мовлення і відсутність зв'язку з ним. Додаткову роль у формуванні розглянутого значення грає контекстуальний фактор. Наприклад: *She sat by you, but you did not know her. She was broken down* [68, p. 7]; *More and more people were coming to him with their problems* [68, p. 7]; *The Goths invaded Rome in A.D. 410* [85, p. 153]. М. Харпер стверджує, що передача цього значення спирається також на семантико-граматичні особливості дієслова. Мова також може йти про повторювані дії, послідовності дій, констатації фактів. Наприклад: *I saw Dave,*

stopped and we had a chat [79, p. 112].

За І. Алексеевою форма доконаного минулого має на увазі минулі дії, що безпосередньо передують моменту мовлення. Основну роль при формуванні даного значення грає контекстуальний фактор (обставини часу, які вказують на безпосереднє передування ситуації моменту мовлення). Наприклад: *Sam phoned a moment ago.; I had a word with Julian this morning* [56, p. 168].

Минулий тривалий час передбачає, що якась ситуація відбувалася або в певний момент у минулому або протягом деякого періоду часу в минулому. При

42

цьому нічого не повідомляється про те, чи продовжується ситуація в даний момент. Дане значення формується на базі власне морфологічного значення «передування моменту мови», що актуалізується формою Past Continuous. У формуванні цього значення велику роль відіграє контекстуальний фактор, так як уточнення моменту часу або періоду здійснення дії відбувається за рахунок обставин часу або підрядних речень часу. Проілюструємо це на наступних прикладах: *I was working in a car factory during the summer of 1976* [56, p. 168]; *When Carlo was in hospital we were visiting him twice a day* [85, p. 153].

С. Торнбері зазначає, що форми майбутнього часу актуалізують власне морфологічне значення «слідування ситуації за моментом мовлення». Це значення, будучи максимально абстрактним і узагальненим, як і інші часові морфологічні значення, вимагає уточнення і конкретизації на рівні речення висловлювання. Це відбувається за рахунок додаткових лінгвістичних чинників, перш за все, синтаксичного і контекстуального, а також передбачає врахування аспектуальних характеристик аналізованих ситуацій. При цьому можливі різні способи розміщення ситуацій в майбутньому. Зокрема, вони можуть відбуватися після моменту мовлення; їх початок може мати відлік від моменту мовлення; або ситуація може початися до моменту мовлення, тривати в момент мовлення і після нього [86, p. 76];

Відповідно, морфологічні форми майбутнього створюють основу для формування наступних лексико-граматичних значень. Так, майбутній простий

час передбачає вказівку на факт скоєння тієї чи іншої ситуації безвідносно конкретного моменту або періоду часу, наступного за моментом мовлення. Як визначальне значення у цьому випадку виступає послідовність подій у майбутньому, які є необмеженими будь-яким часовим проміжком. Наприклад: *You will get to know me more and more as the days go by and, in time, you will come to understand what you have seen* [85, p. 161]; *People will live longer in future* [85, p. 162].

Майбутній доконаний час вказує на ситуацію, яка буде завершена до певного моменту, наступного за моментом мовлення. При цьому початок

43

ситуації може бути ніяк не пов'язаний з самим моментом мовлення. Як правило, майбутній доконаний час передається під впливом контекстуального (обставини часу з прийменниками *by, till, until*) або синтаксичного фактора (складнопідрядні речення з підрядним часу, що вводяться сполучником *by*). Наприклад: *They will have completed the new bridge by the end of the year* [85, p. 165]; *The match will have finished by then* [79, p. 220]; *The builder says he'll have finished the roof by Saturday* [56, p. 139].

За визначенням С. Торнбері, майбутній тривалий час висловлює продовжену ситуацію, яка відбуватиметься в певний момент або період часу, наступний за моментом мовлення. Наприклад: *This time next week I'll be lying in the sun of one of the most hot islands in the world; This time next month the snow will be melting and skiing will be over; We shall be taking off in a few minutes* [85, p. 166–167].

Р. Мерфі ще одним варіантом вживання тривалого майбутнього часу визначає ситуації, початок яких збігається з моментом мовлення, але основна фаза яких ще не реалізувалася і триватиме після моменту мовлення. Наприклад: *That oak tree will still be standing there fifty years from now* [79, p. 222].

Наступним варіантом тривалої дії, яка буде відбуватися у майбутньому, є дія, початок якої передуює моменту мовлення, але сама дія буде продовжуватися і після моменту мовлення аж до певного моменту в майбутньому. Наприклад:

They will have been married for thirty years in August; Next Christmas I'll have been teaching for twenty years [79, p.220].

Представлений аналіз дозволяє зробити висновок, що саме через видо-часові форми англійської мови відбувається морфологічна репрезентація часу. Отже, видо-часові форми англійського дієслова є основними засобами створення часових параметрів тексту.

2.2. Лексичні засоби репрезентації часу

Українська дослідниця Т. Швець наголошує на тому, що лексичний спосіб концептуалізації часу в сучасній англійській мові представлений такими

44

основними механізмами, як: пряма номінація часової характеристики, словотвір, фразеологізація, семантична сполучуваність слів з часовими і позачасовим значенням, що дозволяє репрезентувати різні характеристики концепту час [54, с. 459].

Згадана вище дослідниця у своїй праці «Лексико–семантична актуалізація концепту часу» зазначає, що основну частину засобів лексичної номінації складають іменники, що позначають відрізок часу: time, moment, hour, week, year, morning, evening, fortnight, summer, period, interval тощо, а також прикметники: eternal, everlasting, intermittent, synchronous, frequent тощо, прислівники: always, never, occasionally, frequently, soon, late тощо, дієслова: to last, to elapse, to expire тощо; прийменники: at, in, for, before, during, between, after тощо. Прийменникові сполучення слів називають різні характеристики часу, наприклад, точку в часі: at ten o'clock in the morning, або відрізок часу: for a long time, during two weeks, визначають передування або плин подій у часі: before Christmas, never before smth happened, at a particular point of time, after his graduation тощо. Лексичні одиниці позачасової семантики в поєднаннях з лексичними одиницями часової семантики репрезентують характеристики часу, наприклад: time flies, runs, wears on, drags, speeds, time ruins, heals, reveals, space of time, crush hours [54, с. 164].

Д. Маховикова у своїй кандидатській дисертації «Лексичні засоби концептуалізації часу у сучасній англійській мові» доводить, що словотвір як один із засобів лексичної концептуалізації часу сприяє появі похідних лексичних одиниць з новим часовим значенням. Дослідниця наводить такі приклади: суфіксальний словотвір: *timeless, timelessness, timely, weekly, eternity, eternal* – *eternally, momentary* – *momentarily* тощо; префіксний словотвір: *untimely*; словоскладання: *ill-timed, timeline, time-frame, time-lag, timeout, timescale* тощо; конверсія: *time* – *to time, monthly (adj.)* – *monthly (adv.)*. Крім окремих слів у якості засобів лексичної концептуалізації часу використовуються також фразеологізми: *week in, week out, mark time, of the*

45

hour, up to a minute, take one's time, once in a blue moon, the snows of yesteryear, with the lark тощо [37, с. 45].

Лексичні засоби концептуалізації та репрезентації часу, з одного боку, невіддільні від граматичних засобів, а з іншого боку, виявляють свою власну специфіку. Ця специфіка полягає в тому, що лексичні значення активізують відповідний концепт, виділяючи його зміст і концептуальні зв'язки, в той час як граматичні значення забезпечують структурування, конфігурацію і символізацію того чи іншого концептуального змісту, свого роду «концептуальну рамку, скелет» [73, р. 213].

Дж. Лакофф зазначає, що у якості такої «концептуальної рамки» виступають базові концепти минулого, сьогодення і майбутнього, які в англійській мові репрезентуються на рівні морфологічної системи дієслова, його часо-видових форм. Вираз ставлення до часу притаманний будь-якому висловлюванню, однак часові дієслівні форми вказують тільки на відношення моменту дії або події до моменту концептуалізації, тобто до моменту мовлення або іншої точки відліку. Дослідник переконаний, що лексичні засоби дають більш повне уявлення про часові характеристики події, в який момент часу вона відбувалася щодо будь-якого конкретного часового інтервалу.

Відносно концепту часу, який в силу своєї абстрактної природи і

складності не має чіткої структури, ще більш важливим видається те, що когнітивні і мовні механізми формування часових значень розкривають моделі концептуалізації часу і когнітивні схеми, які використовуються в мові для структурування відповідного загального концепту в процесах лексичної концептуалізації часу. Ці моделі і схеми слідує загальним правилам схематизації досвіду і структурування знань про об'єкти і їх взаємозв'язки, переносячи конкретний фізичний досвід пізнання світу на абстрактні сутності [31, р. 362,365].

За словами Дж. Лакоффа, подібні моделі і схеми структурують не тільки наш життєвий і просторовий досвід, на базі якого вони і формуються, але і самі концепти, в тому числі і абстрактні. Когнітивні схеми є своєрідним джерелом

46

елементарних структур, які використовуються для створення складних абстрактних когнітивних моделей. Такий підхід Дж. Лакофф назвав «гіпотезою просторового уявлення форми», і ця гіпотеза «передбачає метафоричне відображення фізичного простору в концептуальному просторі» [31, р. 368–369].

У спільній монографії дослідники Дж. Лакофф та М. Джонсон наголошують на необхідності враховувати, що таке перенесення у більшості випадків засноване на метафорі як на загальному принципі репрезентації абстрактних сутностей через конкретний фізичний досвід. Іншими словами, метафора в тій чи іншій мірі присутня у всіх моделях концептуалізації часу в широкому її розумінні – як показник того, що наше мислення в основі своїй метафоричне [32, р. 45].

Н. Болдирєв зазначає, що кожна з характеристик часу отримує репрезентацію в мові за рахунок накладення на загальний, тематичний концепт часу конкретних когнітивних схем, що мають переважно просторову природу [5, с. 25]. Доповнюючи свого колегу В. Чаф наголошує на тому, що ці схеми відрізняються «стійкістю» [59, р. 9–10] і здатністю структурувати інформацію будь-якого характеру. Всі вони можуть бути умовно зведені до трьох основних

моделей концептуалізації часу: просторової, метафоричної і метонімічної.

Д. Маховикова зазначає, що просторова модель являє собою сукупність когнітивних схем, які є специфічним уявленням досвіду взаємодії з навколишнім світом. Подібні схеми визначають концептуальну організацію нашого досвіду і засновані на нашому сприйнятті простору. Простір визначає те, як ми концептуалізуємо навколишній світ, накладає відбиток на роботу нашої свідомості і, таким чином, на способи структурування абстрактного концепту часу. Оскільки побудова абстрактних структур і уявлень про абстрактні концепти можлива через узагальнення наочного досвіду, зокрема просторового щодо часу, то передбачається, що в основі лексичної концептуалізації часу лежать такі когнітивні схеми, як: ТОЧКА, ВІДРІЗОК, ВЕКТОР, ПУНКТИР vs. ПРЯМА ЛІНІЯ, НАПІВПРЯМА, КОЛО, СПІРАЛЬ,

47

ВМІСТИЛИЩЕ, ЧАСТИНА – ЦІЛЕ [37, с. 63]. Кожна когнітивна схема, структуруючи концепт часу, виділяє, профілює його конкретні характеристики, які і стають об'єктом лексичної концептуалізації та репрезентації його в мові.

Так, вже загадана раніше українська дослідниця Н. Гошилик у монографії «Схемні образи часу в сучасній англійській мові» зазначає, що когнітивна схема ТОЧКА використовується для концептуалізації часу як моменту, що співвідноситься з конкретними хвилинами, годинами або днями, пов'язаного з будь-якою діяльністю або подією. Кожен тип когнітивної схеми ТОЧКА представлений різними мовними засобами: поєднаннями лексем позачасової семантики, наприклад, числівників із засобами номінації часових характеристик; поєднаннями лексичних одиниць зі значенням часу з прислівником, що визначає фіксованість (sharp, exactly, precisely, right), приблизність (about, around, nearly, almost тощо), відносність (now) або невизначеність точки в часі (once), словосполученнями з дієсловами time, appoint, determine, set і з прийменниками at і for, що вказують на конкретний момент на часовій осі; а також словосполученнями позачасового значення, що

здобувають часову семантику в залежності від певного контексту, і фразеологічними сполученнями (on the stroke of) [18, с. 116].

Аналіз лексичних засобів концептуалізації часових періодів дозволив В. Еванс виявити окремі фрагменти часового простору, представлені в мові як конкретно визначені та невизначені фрагменти часового континууму, що мають часові обмеження і зв'язок з чітко визначеними моментами, точками в часі. Грунтуючись на просторовому сприйнятті, дослідниця розглядає період часу як відрізок осі часу, існуючий між двома точками. Беручи до уваги відмінності в сприйнятті характеристик часових періодів, В. Еванс зазначила, що когнітивна схема ВІДРІЗОК може репрезентувати фіксований період часу, який має точки початку і кінця або той, що визначається кількісними показниками, умовно фіксований часовий відрізок, який не має чітких часових координат, і невизначений період, який не має часової віднесеності. Ці характеристики

48

періодів часу репрезентуються в мові за допомогою цілого комплексу лексичних одиниць: прийменникових сполучень з часовою семантикою (from ... to / until / till, between, during, for, in, within тощо); іменників з семантикою часу доби, днів тижня, місяців тощо в прямій номінативній функції; за допомогою сполучень з прикметниками (one, some, last, next тощо); прислівників, в тому числі утворених за допомогою конверсії або словотворення (then, fast, quickly, meanwhile тощо); фразеологічних поєднань (once upon a time, for a coon's age тощо) і дієслівних засобів репрезентації часових характеристик (continue, last, remain тощо) [64, р. 175]. Наприклад: *She works intensively from nine to six, skipping lunch and often taking work home to do after her two children, William, 9, and Charlotte, 7, have gone to bed* [57].

Когнітивна схема ВЕКТОР репрезентує такі характеристики часу, як тривалість, яка може бути репрезентована за допомогою прийменникових сполучень, і спрямованість, актуалізована вказівкою на початкову та / або кінцеву точки за допомогою прислівника now. Як правило, часовий вектор не має чітких часових рамок, точних точок початку і кінця, однак, має

спрямованість. Наприклад: *I kept my job for three months after I was married* [57].

Р. Лангакер зазначає, що спрямованість як властивість вектора часу має визначальне значення в процесі формування часових значень на основі когнітивного механізму перспективізації, який передбачає виділення характеристик з безлічі інших характеристик концепту або концептуальної області, на яку можна подивитися з різних концептуальних точок зору [72, р.12]. Орієнтиром в даному випадку є момент так званого «тепер» або «зараз», концептуалізований як точка відліку. Механізм перспективізації також бере участь в передачі деяких вікових характеристик людини, особливо коли йдеться про вік, що підходить для деякої діяльності. Наприклад: *We laugh about it now, but it is sobering to think that thousands of men, either too old or too young for the Services, should have gone quite voluntarily ...* [57].

Безперервність відбивається в нашій свідомості у вигляді когнітивної схеми ПРЯМА ЛІНІЯ, яка безперервно, нескінченно, необмежено

49

простягається в обидві сторони і концептуалізується у мові за допомогою прислівників *always, never, ever* тощо, прикметників: *eternal, constant, continuous* тощо і утворених від них за допомогою суфіксального словотвору прийменників; прийменникових сполучень: *at no time, for ages, for eternity* тощо, фразеологічних сполучень: *never in a month /week of Sundays, never in all one's born days, on the second Tuesday of next week, when the devil is blind, when hell freezes over* тощо. Д. Маховикова зазначає, що пряма лінія часу може бути обмежена часовими рамками життя людини або існування будь-якого явища. Визначальною характеристикою є саме безперервність прямої лінії часу.

Незважаючи на нескінченність прямої лінії, лінія часу може бути обмежена, наприклад, мати або тільки точку початку, або тільки точку завершення, як НАПІВПРЯМА, обмежена з одного кінця точкою і необмежена з іншого. Початкова точка, яка не має завершення періоду часу, може бути виражена конкретним моментом у часі, як правило, безпосередньо пов'язаним з подією або дією, що актуалізується в мові такими поєднаннями, як: *ever after,*

from now on, since then, forever тощо [37, с. 71].

Напівпряма часу, що не має початкової точки, але має точку завершення, також пов'язану з подією або дією виражена такими прийменниковими сполученнями, як *ever / never before, always ... till* тощо. Наприклад: *I've knocked about a bit in the last few years I suppose, but I was always restless until I came to a very ordinary house in a rather dingy London suburb ...* [57].

Переривчастість схематично можна передати як ПУНКТИР, що представляє собою лінію, створену з окремих точок або рисок, розділених інтервалами. В англійській мові переривчастість репрезентується такими прислівниками: *often, occasionally, repeatedly, frequently, seldom, sporadically* тощо, поєднаннями *from time to time, once in a while, once too often, now and then, ever and anon* тощо, фразеологічними поєднаннями: *on and off once in a blue moon, few and far between, by fits and starts*. Наприклад: *So I have to go up and visit them, but her parents never come down here, only once in a blue moon when they feel like it* [57].

50

Така характеристика часу, як циклічність може бути представлена когнітивними схемами КОЛО або СПІРАЛЬ. Рух по колу передбачає безперервний рух та характеризується поверненням до вихідного положення, що в значенні часу репрезентується в мові такими словосполученнями, як: *all over again, again from the beginning*.

Д. Маховикова зазначає, що рух по спіралі – це безперервний рух по виткам прямої, що рівномірно обертається з постійною швидкістю, яка передбачає певну фазовість. Схема СПІРАЛЬ репрезентується словосполученнями: *every hour on the hour, each Tuesday, morning after morning, every day* і прислівниками *annually, regularly* тощо [37, с. 76-77].

Фрагменти часу, що характеризуються наповненістю подіями, є вмістилищем цих подій. В якості такого вмістилища частіше виступає період часу, при цьому він може мати або не мати конкретних часових координат. Визначальною відмінністю когнітивної схеми ВМІСТИЛИЩЕ від схеми

ВІДРІЗОК є саме наповненість періоду подіями, що може бути виражено поєднаннями з такими прийменниками, як *within, in, into, through* тощо \ поєднаннями з прийменником *of*, прикметником *full* і дієсловом *fill*. Наприклад: *To fill the hour – that is happiness* [57].

Когнітивна схема ВМІСТИЛИЩЕ, може з об'ємної «трансформуватися» у точку [29, с. 10], яка на часовій осі співвідноситься з моментом часу. Так, крім тривалого періоду часу в якості вмістилища може виступати і окремий момент часу, «що вміщує» подію.

О. Кубрякова у своїй роботі «Семантика у когнітивній лінгвістиці» доводить, що когнітивна схема ЧАСТИНА – ЦІЛЕ безпосередньо пов'язана зі схемою ВМІСТИЛИЩЕ. Те, що знаходиться всередині вмістилища, є частиною по відношенню до самого вмістилища в цілому. Однак, якщо говорити про використання цих схем в процесі концептуалізації часу, різниця полягає в тому, що часове вмістилище характеризується подіями, тобто його складовими частинами є події, а схема ЧАСТИНА – ЦІЛЕ визначається діленням великих часових відрізків на більш дрібні. Якщо сприймати часовий простір як ціле, то

51

будь-який відрізок часу або точка в часі буде частиною, фрагментом цього цілого, причому одна з частин, тобто конкретний відрізок або момент часу може профілюватися щодо цілого, тобто більшого періоду [29, с. 11]

Якщо прийняти систему одиниць виміру часу за «ціле», то можна виділити наступні «частини», «фрагменти»: *second – minute – hour – day – week – fortnight – month – season – year – decade – century – millennium*, де кожна наступна одиниця часу, в свою чергу, є цілим, або вмістилищем, по відношенню до попередньої його частини.

Лексичний спосіб концептуалізації часу на основі когнітивної схеми ЧАСТИНА – ЦІЛЕ свідчить про те, що людська свідомість здатна членувати час на фрагменти, епізоди, періоди, виділяти в ньому «частини», спираючись на певні закономірності сприйняття часу і протяжних в часі процесів.

На думку деяких вчених, час і зміни в часі концептуалізуються тільки

метафорично і метонімічно [71, р. 137, 139]. У даній інтерпретації метафора розуміється у вузькому сенсі, як конкретний механізм пізнання однієї концептуальної сутності через іншу. Концептуальна метафора створюється на асоціативно-образній основі та передбачає розуміння однієї області через призму іншої і заснована на перенесенні окремих характеристик або структур з концептуальної області джерела на область мети, що тягне за собою реструктуризацію області мети [32, с. 25–27].

Метафорична модель лексичної концептуалізації часу представлена кількома схемами його метафоричного осмислення. Час може бути репрезентовано за допомогою орієнтаційної, структурної та онтологічної метафор.

На думку О. Логінової орієнтаційні метафори відображають наше розуміння орієнтації в просторі і виникають внаслідок того, що людина постійно взаємодіє з простором і асоціативно надає концепту просторову орієнтацію [34, с. 65]. Майбутнє при цьому репрезентовано просторовими прийменниками *in front of* *forward*, *ahead*, а минуле – *back*, *behind*. Наприклад:

52

A New Year in all cultures is a chance to look back to the past and ahead to the future [57].

Другий тип орієнтаційної метафори часу передбачає, що час нерухомий, а мовець рухається у часі, або будь-яка подія розгортається в часі, який концептуалізується як простір. На лексичному рівні це виражено прислівниками *towards*, *through*, дієсловами *reach*, *approach*, фразеологічними сполученнями: *ahead of the time*, *keep up with the times*, *against time* тощо [37, с. 91].

Оскільки поняття часу і життя знаходяться в безпосередньому зв'язку і навіть зливаються в людській свідомості, етапи життя часто концептуалізуються як пори року або частини доби в рамках структурної метафори: *the morning of life*, *the sunset years*, *spring of life*, *palmy days*, *the Indian summer* тощо. Наприклад: *Even though Tom and Jan Givhan are in the autumn of*

life, the couple is squirreling away money [57].

Життя людини може концептуалізуватися як зміна станів природних об'єктів, що виражається в мові за допомогою таких дієслівних комбінацій, як: *wither away, bloom up* тощо. Наприклад: *I visited him at least 10 times and watched him wither away, and eventually die ...* [57].

Онтологічні метафори виражають концептуалізацію абстрактних сутностей в термінах конкретних фізичних об'єктів, речовин, тобто всього з чим стикається людина в повсякденному досвіді [17, с. 116].

Інтерпретація явища як діючого суб'єкта в термінах його мотивацій, характеристик, цілей і діяльності являє собою особливий випадок онтологічної метафори, її ще називають персоніфікацією [32, с. 59–60]. В рамках онтологічної метафори час може концептуалізуватися як суб'єкт, здатний рухатися (*time can stop, come, pass, go by (slowly), run, race by, fly (by), return, get close to, approach, zoom, loom* тощо). Наприклад: *There are occasions when time drags, and others when it flies* [57].

Час може концептуалізуватися як діяч, який має позитивний вплив на людину або на об'єкти (*time heals, innovates, changes, reveals, takes and gives*

53

тощо) або негативний (*time ruins, devours, avenges, ages, strikes, time wars against smb, the old church got black through time* тощо). Наприклад: *Whether the judgment was right or wrong is very difficult; time will show you perhaps that some things could have been better done* [57].

При концептуалізації часу в якості субстанції можна говорити про нього в термінах обсягу (кількості). Час метафорично може концептуалізувати як майно, що репрезентується такими поєднаннями: *devote one's time to smth/smb, find time, manage time* тощо. Концепт час може бути метафорично представлений в термінах ресурсу, наприклад, грошей, що представлено в мові за допомогою таких дієслів, як: *spend, waste, invest, borrow, lose* тощо. Наприклад: *You have to be willing to invest a lot of time in taking care of elderly parents* [76]. *She's been living on borrowed time for the last year* [74].

Оскільки час концептуалізується в термінах просторових характеристик і властивостей, то характеристики простору можуть метафорично переноситися на час [32, с. 64]. Наприклад, протяжність: *The ponderous slow motion made those last moments of clinging stretch out, infinitely long* [57]. Метафоричне осмислення часу також передбачає концептуалізацію часу як зайнятого / незайнятого простору (unoccupied hours), територіальної власності. Період часу може бути метафорично виражений з використанням безпосередньо лексеми з прямим значенням простору, протяжності (space, length, long, short). Наприклад: *Two elections were held within the space of a year* [80, p. 1754].

Оскільки концептуальне порівняння являє собою когнітивний механізм формування значення на основі порівняння і зіставлення різних концептів, концептуальних областей і їх змісту, значення, що формуються за допомогою концептуального порівняння, також можна віднести до метафоричної моделі концептуалізації часу. Концептуальне порівняння – це своєрідний спосіб перенесення характеристики одного концепту на інший, який вказує на подібність одного об'єкта, явища або концепту до іншого. Якщо говорити про механізм порівняння в процесах лексикалізації концепту час, то об'єктом порівняння зазвичай стає вік людини, період існування якогось явища або

54

певний період його тривалості, протяжності в часі. Наприклад: *night as long as life, as old as the hills, as old as Methuselah. After Eva leaves, the day grows as long as a shadow* [57].

Концептуальна метонімія як механізм формування часових значень передбачає використання одного елемента структурованої області для заміщення іншого, що дозволяє концептуалізувати один концепт через його відношення до іншого. Концепт, що забезпечує ментальний доступ до іншого концепту в межах однієї когнітивної області, називають концептом-засобом, а концепт, що піддається зміні – концептом-метою [81, p. 19, 21]. Метонімічні концепти системно організовані і являють собою складову частину повсякденного мислення людини.

Одним з найбільш широко представлених типів метонімічного перенесення в рамках концепту часу є «подія замість часу», так як ми не можемо спостерігати час як сутність, і найчастіше сприймаємо його як ряд подій, які займають певні періоди часу (after the birth of her child, at dinner). Події завжди протікають у часі, отже, будь-яке позначення події або процесу може метонімічно вказувати на тривалість, а значить, і на час. Спостерігається також зворотний механізм – метонімізація подій або стану через час [37, с. 100].

Час може метонімічно концептуалізувати через характеристики періоду життя людини, пов'язаного з будь-якою діяльністю, або вікові характеристики (when at school, in childhood, boyhood тощо).

Час може осмислюватися через асоціацію періоду часу з загальновідомою особою (Victorian, Shakespearian) або з загальноприйнятою назвою історичного періоду (the Renaissance, Age of the Enlightenment, the Neozoic тощо). Наприклад: Again, a collapse followed, the Second Intermediate Period, followed by the New Kingdom, swiftly developing into the age of grandeur we associate with Ramses II and Tutankhamun, and Egyptian art continued until it was absorbed into the art of the Greco–Roman world [57]. Д. Маховикова наголошує, що у мові час можна виразити за допомогою опису пейзажу, коли стає ясно, про який час дня чи року йдеться [37, с. 105].

55

У зв'язку з фундаментальністю понять простору і часу і з цілісністю їх сприйняття концепт час може бути метонімічно представлений концептом простір і навпаки. Так, часова тривалість може заміщати відстань. Наприклад: *The station is a few minutes' walk away* [80, р. 92]. З іншого боку відстань може метонімічно заміщати час. Наприклад: *Listening to a personal stereo helps pass the miles while running* [57].

Отже, з вищенаведеної інформації стає очевидним, що в основі лексичних моделей концептуалізації часу лежать певні когнітивні схеми обробки часових характеристик, які, з одного боку, забезпечують структурування концепту час, а

з іншого боку, – формування лексичних значень часу в сучасній англійській мові. Часові значення і характеристики знаходять вираз в мові за допомогою активації когнітивних і мовних механізмів формування та репрезентації значень на лексичному і граматичному рівнях.

2.3. Синтаксичні засоби репрезентації часу

Як нами вже зазначалося раніше для репрезентації часу в тексті характерна взаємодія морфологічних, лексичних і синтаксичних засобів. Одиницею синтаксису є речення, якому належать категорії модальності і синтаксичного часу. Модальність і синтаксичний час, а значить і предикативність, мають спеціальні мовні засоби для свого вираження. Такими засобами є форми часу. При наявності в реченні дієслів і дієслівних зв'язок ці значення передаються за допомогою форм даних слів.

Про синтаксичний фактор вираження темпоральності в англійській мові ми вже зазначали під час розгляду морфологічних засобів репрезентації часу. Але вважаємо за потрібне також наголосити на ще одному із засобів вираження темпоральності в англійській мові, а саме на складнопідрядному реченні з підрядним реченням часу.

Складнопідрядне речення – синтаксична одиниця, що складається з головної і залежної частин. Залежна частина відображає часовий зв'язок між ситуаціями, які вона позначає. Обставина часу виконує функцію темпоральної

56

локалізації дії на часовій осі оповідання. Так, завдяки складнопідрядному реченню з підрядним реченням часу, з вказівниками часу *when, after, before* ми визначаємо час. Наприклад: *His bag was packed when we arrived; When she entered the room he pretended sleeping* [57].

Обставину часу в англійській мові можна розділити на обставину невизначеного часу і обставину визначеного часу. Обставини невизначеного часу виражені прислівниками невизначеного часу, наприклад: *often* – часто, *ever* – коли-небудь, *never* – ніколи, *always* – завжди, *seldom* – рідко, *just* – тільки

що, already – вже, usually – зазвичай, sometimes – іноді, soon – скоро. Вони зазвичай ставляться між підметом і присудком або перед основним дієсловом [79, р. 205]. Наприклад: *We often meet him in the street; I have never been to Paris* [21, с. 43].

Обставини визначеного часу стоять в самому кінці або на початку речення. Наприклад: *I saw my friend yesterday; Yesterday I saw my friend* [21, с. 40]. При наявності декількох обставин часу більш точні вказівки часу стоять перед більш загальними. Наприклад: *I shall come here at ten o'clock tomorrow* [21, с. 41].

Особливим типом обставин часу є обставини, виражені сполучником when або while, за яким слідує іменник з прийменником або без прийменника, прикметник або прислівник. Такі обставини зазвичай перекладаються на українську мову підрядним реченням часу. Наприклад: *The worthy old lady took a fancy to Rawdon Crawley when he was a boy* – Поважній старій леді полюбився Родон Кроулі, коли він був хлопчиком [21, с. 43].

Однак, говорячи про підрядне речення часу, не можна не враховувати деякі спірні моменти. Так, підрядні обставинні речення часу служать для позначення часу дії, що виражається дієсловом-присудком головного речення. Вони вводяться численними сполучниками – простими і складеними:

- 1) while, when, whenever (з узагальненим значенням);
- 2) till, until, as, as soon as, as long as, so long as, since, directly after, before, now that, no sooner – than, hardly (scarcely) – when. Наприклад: «*Bless my soul,*»

57

said Mr. Pickwick as (коли) they stood upon the pavement while (в цей час як) their coats were being put in; As soon as I remembered I was not defenseless, courage flowed again in my heart [21, с. 40-42].

Деякі сполучники служать для вираження інших логічних зв'язків і, отже, мають інше значення.

- а) сполучник when, крім свого основного значення «коли», може мати значення «як раптом». Наприклад: *The boy sat down on a stone to take a pebble*

out of his shoe when he saw a beggar approaching him [21, с. 46].

Речення, яке вводиться *when* в такому значенні, не виражає часу дії, позначеного присудком головного речення, а передає самотійну думку. В даному випадку присутня логічна перестановка головної і підрядної частин.

б) сполучник *while* може бути і підрядним сполучником з часовим значенням «в той час як», і протиставним сполучником зі значенням «тоді як», «між тим як», «а», «але». Для прикладу наведемо наступні речення: *While you played the piano, I was talking to mother* (тут сполучник *while* має часове значення – підкреслюється одночасність дії). *The productions brought into the country are termed its imports, while those which are sent out are known as exports* (тут сполучник *while* означає «тоді як», він може бути замінений сполучником *whereas*). *To make a large body of men sing together is a hard task, while (= but, and, в українській мові «а») to make an orchestra play together is even more difficult* [79, р. 209-210]. У наведених прикладах сполучник *while* має протиставне значення, і тому речення в цілому виступає як складносурядне.

Ще одним із засобів репрезентації категорії темпоральності на синтаксичному рівні є неособові форми дієслова, які можуть в плані часу виражати передування, одночасність та наступність дії. Наприклад: *Reading the newspaper he was thinking about his report on current political situation* [21, с. 42].

Категорія темпоральності на даному рівні також може бути представлена фразеологічними одиницями як сталими сполученнями слів. Фразеологія може відображати часові орієнтири людини у повсякденному, буденному сприйнятті

58

часу та засвоєння стереотипів його визначення представниками певної мовної спільноти протягом тривалого періоду.

Темпоральна фразеологія як вербальний елемент, у семантичному полі якого зафіксовані різноманітні часові відношення, займає особливе місце в системі англійських звичаїв, традицій, а відповідно – і в ментальності носіїв мови [30, р. 147]. Таким чином, дуже важливо враховувати її при дослідженні категорії темпоральності. До синтаксичного засобу вираження темпоральності

також відносяться корелятивні слова *hardly...when, no sooner...than* тощо [79, р. 223]. Наприклад: *No sooner had I entered the house she rang me up.*

Отже, засобами вираження часових відношень на синтаксичному рівні є структури з неособовими формами та сталі сполучення слів, які в свою чергу поділяються на одиниці зі значенням частотності, тривалості часу, точної часової орієнтації у минулому тощо, а також складнопідрядні речення часу.

Висновки до розділу 2

У розділі нами визначено, що у мові час репрезентується на трьох основних рівнях: граматичному, лексичному та синтаксичному. В першому пункті нами були проаналізовані морфологічні засоби репрезентації часу. Зокрема ми визначили, що морфологія представляє час, який ділиться на сьогодення, минуле і майбутнє, що закріплено в існуванні спеціальних морфологічних форм. Також визначили, що в ході історичного розвитку в англійській мові сформувалася складна система, традиційно звана системою видочасових форм, яка відображає специфіку осмислення і мовного подання такої багатовимірної онтологічної сутності як час.

Також ми здійснили аналіз лексичних засобів репрезентації часу. Зокрема визначили, що специфіка лексичного способу концептуалізації часу полягає в тому, що лексичні значення активізують відповідний загальний концепт, виділяючи в ньому конкретну змістовну частину і концептуальні зв'язки за

59

рахунок використання різних когнітивних схем, пов'язаних з деталізацією моменту дії або повідомлення на часовій шкалі.

З урахуванням когнітивних схем всі засоби лексичної концептуалізації часу і структурування відповідного концепту можуть бути зведені до трьох основних моделей: просторової, метафоричної і метонімічної. Просторова модель являє собою сукупність когнітивних схем, які є специфічними уявленнями досвіду взаємодії з навколишнім світом. Вона охоплює лексичні

засоби схематизації абстрактного концепту часу на основі просторового досвіду. В англійській мові відповідний концепт час, також не має чітко вираженої внутрішньої структури, представлений такими когнітивними схемами, як: ТОЧКА, ВІДРІЗОК, ВЕКТОР, ПУНКТИР vs. ПРЯМА ЛІНІЯ, НАПІВПРЯМА, КОЛО, СПІРАЛЬ, ВМІСТИЛИЩЕ, ЧАСТИНА – ЦІЛЕ.

Когнітивна природа схем, які формуються у першу чергу на базі просторового досвіду, дозволяє використовувати їх для структурування ментальних сутностей, в тому числі і часу. Когнітивні схеми структурування концепту час, з одного боку, лежать в основі формування лексичних значень часу у носіїв англійської мови, а з іншого боку, групують лексичні засоби за способами репрезентації даного концепту. Просторова модель в системній сукупності з метафоричною і метонімічною моделями структурує загальний концепт час в цілому. Ми прийшли до висновку про те, що ці моделі дають уявлення про систему лексичних засобів репрезентації концепту час.

Широко використовуються в англійській мові й синтаксичні засоби вираження темпоральності. Ці засоби, як відомо, функціонують на рівні речення та словосполучення. Одним із засобів репрезентації темпоральності на синтаксичному рівні є неособові форми дієслова, які можуть в плані часу виражати передування, одночасність та наступність дії. Категорія темпоральності також представлена фразеологічними одиницями як сталими сполученнями слів, а також складнопідрядними реченнями часу.

60

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ

3.1. Засоби вираження категорії часу в текстах класичної британської літератури.

У цьому розділі нами розглядаються стандартні засоби вираження часу (морфологічні, лексичні, синтаксичні) в контекстах, взятих з творів класичних

британських авторів таких як єдиний роман «Буремний перевал» Е. Бронте [58], іронічне оповідання «Кентервільський привид» та всесвітньовідомий роман «Портрет Доріана Грея» О. Уайльда [87-88], роман про хлопця-сироту «Великі сподівання» Ч. Діккенса [63], оповідання «Нескорена» та «Посудина гніву» В. Моема [77-78], роман-екранізація «Прощавай, мій милий» Р. Чендлера [60], коротке оповідання про часи Другої світової війни «Остерігайся собаки» Р. Даля [62], постмодерний роман «Жінка французького лейтенанта» Д. Фаулза [65], роман «Роки» В. Вулф [89], перша «Гаррі Поттер і філософський камінь» та остання «Гаррі Поттер і Смертельні реліквії» частини поттеріани Дж. Роулінг [83-84]. Перед нами постає завдання аналізу особливостей вираження морфологічних, лексичних і синтаксичних засобів репрезентації часу.

Так, аналізуючи твір Р. Чендлера «Прощавай, моя мила» нами були виокремлені такі морфологічні засоби репрезентації часу як, наприклад, використання форми тривалого теперішнього часу. Це можна проілюструвати наступними двома уривками з твору: «*All right*», *I said*. «*But do not forget he's looking for her and he's a man who would bear down*» [60, p. 42]; *He killed a nigger over on Central this morning because he would not tell him where Velma was. Now he's looking for the fink that turned him up eight years ago* [60, p. 36].

У наведених уривках мова йде про події, що займають більш тривалий проміжок часу, ніж безпосередньо момент мовлення. При цьому сам момент мовлення включається у проміжок часу. Аналізоване значення формується на основі форми теперішнього часу Present Continuous під впливом

61

контекстуального фактора. Такий самий прийом використовує і Е. Бронте у своєму романі «Буремний перевал»: *You are working hard today* [58, p. 92]. Р. Чендлер також використовує у тексті форму теперішнього простого часу. Наприклад: «*You have a somewhat peculiar sense of humour*», *he said* [60, p. 54]; *Ultra-violet. It makes certain metallic inks glisten in the dark* [60, p. 59].

Як видно з представлених прикладів, формуються значення на базі форм теперішнього часу, переважно Present Simple, під впливом контекстуального

фактору. У реченні-висловленні присутні обставини часу, що вказують на періодичність, повторюваність дій.

Також у тексті є приклади вживання теперішнього доконаного часу. Як нами зазначалося раніше, основу для формування цього значення створює форма Present Perfect. Додатковий вплив має контекстуальний фактор (наявність вказівок на період часу). Наприклад: *They've had a dozen chances to look you over since* [60, p. 61].

При передачі цього значення мова також може йти про послідовності дій. Прикладом цього твердження в тексті є наступний уривок: *I cut the noiseless motor, dimmed the lights and sat there, listening* [60, p. 67].

Форму теперішнього доконаного часу ми також зустріли в творі «Буремний перевал» Е. Бронте: *I have just returned from a visit to my landlord the solitary neighbour that I shall be troubled with* [58, p. 19]. У зазначеному випадку морфологічна форма профілює ідею результативності з точки зору часової характеристики.

У цьому ж творі нами було виокремлені уривки, в яких вживається форма майбутнього простого часу, що передбачає вказівку на факт скоєння тієї чи іншої ситуації безвідносно конкретного моменту або періоду часу, наступного за моментом мовлення. Наприклад: «*Sit down*», *said the young man, gruffly*. «*He'll be in soon*» [58, p. 26]; *You will walk differently alone, dear, through a thicker atmosphere, forcing your way through the shadows of chairs, through the dripping smoke of the funnels. You will feel your own reflection sliding along the eyes of those who look at you* [58, p. 62].

62

Як нами було зазначено в попередньому розділі, в основі лексичної концептуалізації часу лежать такі когнітивні схеми, як: ТОЧКА, ВІДРІЗОК, ВЕКТОР, ПУНКТИР vs. ПРЯМА ЛІНІЯ, НАПІВПРЯМА, КОЛО, СПІРАЛЬ, ВМІСТИЛИЩЕ, ЧАСТИНА – ЦІЛЕ.

Зокрема когнітивна схема ВМІСТИЛИЩЕ репрезентована у творчості британських письменників В. Вулф та Р. Далла: *Could it be, that during all those*

years when he had scarcely noticed her, she, as the novelists say, had entertained a passion for him? [89, p. 171]; He watched it as it turned from white to black, and then back to white again, and the white stayed for a long time, but the black lasted only for a few seconds [62].

В наведених прикладах, період часу виражений прийменниками *during* та *for* і лексичною одиницею зі значенням часу, де прийменник вказує на тривалість часу.

У наступному прикладі, крім вказівки на тривалість часу, є також вказівка безпосередньо на наповненість періоду подіями, на наявність його внутрішнього змісту, що впливає із значень прийменника *in* чи поєднання з прийменником *of* прикметника *full* і дієслова *fill*: *But what the gods give they quickly take away. You have only a few years in which to live really, perfectly and fully [87, p. 49]; There was no reason that the future should be so full of shame [87, p. 225].*

Життя, що репрезентується лексичними одиницями *life* також концептуалізується як вмістилище безлічі подій або зміни станів. Зокрема це може підтвердити уривок з найвідомішого твору О. Уайльда «Портрет Доріана Грея»: *It had received the news of Sibyl Vane's death before he had known of it himself. It was conscious of the events of life as they occurred [88, p. 264].*

У наступному прикладі немає вказівки на конкретні часові рамки, акцент зроблений на наповненості того чи іншого періоду часу подіями: *Harry spends his days in saying what is incredible, and his evenings in doing what is improbable [87, p. 61].*

63

Наведені нами приклади демонструють можливість представити період часу, що характеризується наповненістю подіями, за допомогою когнітивної схеми ВМІСТИЛИЩЕ, яка, однак, може з об'ємної «трансформуватися» у об'єкт, позбавлений об'єму, наприклад, в точку, яка на часовій осі співвідноситься з моментом часу. Підтвердженням цього можуть слугувати наступні приклади з творів класичної англійської літератури: *He came in at five*

o'clock, sir, especially to do it [65, p. 54]; At this moment the door opened, and a young lad with rough brown hair came into the room [88, p. 159]; You remind me of a story Harry told me about a certain philanthropist who spent twenty years of his life in trying to get some grievance redressed, or some unjust law altered, – I forget exactly what it was [88, p. 302].

Останній приклад з роману О. Уайльда «Портрет Доріана Грея» показує, що схема ВМІСТИЛИЩЕ безпосередньо пов'язана зі схемою ЧАСТИНА – ЦІЛЕ. Якщо говорити про часовий простір як про ЦІЛЕ, то будь-який відрізок часу або точка в часі буде ЧАСТИНОЮ, фрагментацією ЦІЛОГО, причому одна з ЧАСТИН, тобто конкретний відрізок або момент часу може профілюватися відносно ЦІЛОГО періоду.

Також в цьому романі нами було знайдена репрезентація когнітивної схеми ТОЧКА: *About half-past eight I passed by a little third-rate theatre, with great flaring gas-jets and gaudy play-bills [88, p. 136]; You said to me once that pathos left you unmoved, but that beauty, mere beauty, could fill your eyes with tears [88, p. 138]; Harry, I can't quarrel with my two best friends at once, but between you both you have made me hate the finest piece of work I have ever done [88, p. 150].*

Цю ж схему ми знайшли у романі Ч. Діккенса «Великі сподівання»: *Our breakfast was as good as the supper, and at half-past eight precisely we started for Little Britain [63, p. 207].* У цьому ж романі ми виявили використання фразеологізмів зі значенням «колись» та фразеологізмів зі значенням «ніколи». Наприклад: *Once upon a time, in a very small country town, ...there lived a little man... [63, p. 199]; I'll never do it. Never in a lifetime, never in a million years [63, p. 234].*

64

Не менше цікавих фразеологізмів ми виявили у повістях С. Моєма. Так, нами виокремлено наступні приклади: *The weather in this region is bad at all seasons [77, p. 33]; I don't like to be bothered at this ungodly hour [77, p. 14]; It all happened in a flash. Suddenly my wallet was gone [78, p. 243]; I haven't seen her for donkey's years [78, p. 239]; I knew all along that you are a reliable person [78, p.*

Також при аналізі твору роману О. Уайльда «Портрет Доріана Грея» ми виявили когнітивну схему ВІДПІЗОК: *I couldn't wait all that time. I hate waiting even five minutes for anybody* [88, p. 87]; *Last night she was a great artist. This evening she is merely a commonplace*, [88, p. 142]; *You look exactly the same wonderful boy who used to come down to my studio, day after day, to sit for his picture. But you were simple, natural, and affectionate then* [88, p. 208].

Також схема ВІДПІЗОК була виявлена при аналізі повістей С. Моема та вже згаданого нами Д. Фаулза: *During the next three days the missionary spent almost all his time with Sadie Thompson* [77, p. 19]; *Oh, Mr Gruyter, my brother is very anxious that we should have the man they call Ginger Ted to supper with us and I've written him a little note inviting him for the day after tomorrow* [77, p. 21]; *She gazed for a moment out over that sea she was asked to deny herself, then turned back to the old lady, who sat as implacably in her armchair as the Queen on her throne* [65, p. 265]

Когнітивна схема ВЕКТОР також репрезентується у романі «Портрет Доріана Грея»: *She is bound to him for three years – at least for two years and eight months – from the present time* [88, p. 144].

У творах О. Уайльда та В. Вулф нами були знайдені приклади використання когнітивної схеми ПРЯМА ЛІНІЯ: *Ever since they were married, she had kept a diary* [89, p. 176]; *Even now I cannot help feeling that it is a mistake to think that the passion one feels in creation is ever really shown in the work one creates* [88, p. 32]; *That is obviously the reason why the Primitive Church has not lasted up to the present day* [88, p. 67].

Пряма лінія часу може бути обмежена часовими рамками життя людини або існування будь-якого явища. Це твердження доводять знайдені нами приклади з роману «Портрет Доріана Грея»: *Never, in a brilliant career of three hundred years, had he been so grossly insulted* [88, p. 43]; *Yes, and a perfectly wonderful Bunbery it is. The most wonderful Bunbery I have ever had in my life* [88,

р. 143].

Схема СПИРАЛЬ також присутня у творі О. Уайльда: *Hour by hour, and week by week, the thing upon the canvas was growing old* [88, p. 225]; *Morning after morning he had sat before the portrait wondering at its beauty, almost enamoured of it, as it seemed to him at times* [88, p. 206].

У творі В. Вулф нами були виділені когнітивні схеми ПУНКТИР та КОЛО: *And we so seldom have an evening alone* [89, p. 98] (пунктир); *I see. So it proved nothing. So you've got to begin all over again* [89, p. 351] (коло).

Час може метафорично концептуалізуватися в термінах простору, так як обидва ці поняття є фундаментальними для людини, їх сприйняття людською свідомістю схоже, внаслідок чого концептуалізація просторових характеристик є свого роду зразком для концептуалізації часу. Нами були знайдені приклади такої концептуалізації в аналізованих творах: *Once toward evening he heard the noise of another aircraft* [62]; *I once wore nothing but violets all through one season, as mourning for a romance that would not die* [88, p. 278]; *How nice of you to like me so much after we have known each other such a comparatively short time* [88, p. 88].

Аналіз тексту роману О. Уайльда «Портрет Доріана Грея» показав, що в ньому присутні також й інші лексичні способи репрезентації часу. Так наприклад, в тексті були виділені мовні засоби, що позначають відстань або місце, які також можуть бути використані для репрезентації тривалості, протяжності часу: *It seems to me, Miss Fairfax, that I am trespassing on your valuable time* [88, p. 224]; *I had also with me a somewhat old, but capacious hand-bag in which I had intended to place the manuscript of a work of fiction that I had written during my few unoccupied hours* [88, p. 236].

66

Нагадаємо, що час може бути виражений в мові не безпосередньо, а за допомогою опису природи, коли стає зрозуміло, про який час дня чи пору року йдеться. Це твердження підтверджує речення: *Yet it was watching him, with its beautiful marred face and its cruel smile. Its bright hair gleamed in the early sunlight*

[88, p. 22]; *Cloudless, and pierced by one solitary star, a copper-green sky gleamed through the windows* [88, p. 229].

У творі в якості метонімії також інколи може виступати вказівка на подію замість вказівки на час, так як в пам'яті людини часто зберігаються не чіткі вказівки на час, а тільки події, впорядковані в часі, які співвідносні з тим чи іншим часовим інтервалом: *I hadn't been there since her poor husband's death* [88, p. 252]; *I never talk during music, at least during good music* [88, p. 26].

Час у творі також концептуалізується як приклад якої-небудь події. В тексті це виражається сполученнями *last time* та *hundred times*: *Bring me that cigarette case Mr. Worthing left in the smoking-room the last time he dined here* [88, p. 196]; *Of course it's mine. You have seen me with it a hundred times* [88, p. 302].

Цікавою метонімією у тексті є концептуалізація часу наручного годинника, як у наступному прикладі, де герой дивився на час як сутність, що є неможливим, а на годинник як засіб визначення часу, тобто предмет, створений на підставі сприйняття людиною циклової зміни дня і ночі: *He got up at once, struck match and looked at the time* [88, p. 259].

Декілька разів ми зауважували, що у творі годинник сприймається метафорично як живий організм, здатний виробляти звуки: *Three o'clock struck, and four, and half-past four, but he did not stir* [88, p.198]; *Just as they were passing out of the dining room, midnight began to boom from the clock tower, and when the last stroke sounded they heard a crash and a sudden thrill cry* [88, p. 279].

Час у романі також концептуалізується як виконавець, який має негативний вплив на персонажа: *Time is jealous of you, and wars against your lilies and your roses* [88, p. 104]. Також час осмислюється як тверда субстанція: *Well, – would you believe it? – a week ago, at Lady Hampshire's, I found myself seated at dinner next the lady in question, and she insisted on going over the whole thing again,*

and digging up the past, and raking up the future [88, p. 200]; *He was always late on principle, his principle being that punctuality is the thief of time* [88, p. 131]. Час

метонімічно концептуалізується у творі і через характеристики періоду життя людини, пов'язаного з певною діяльністю: «*And yet» continued Lord Henry, in his low, musical voice, and with that graceful wave of the hand that was always so characteristic of him, and that he had even in his Eton days* [88, p. 99]. Таким чином, в підрозділі нами був проведений аналіз засобів вираження категорії часу в текстах класичних британських письменників, таких як Е. Бронте, О. Уайльда, Ч. Діккенса, В. Моема, Р. Чендлера, Р. Далла, Д. Фаулза, В. Вулф. Нами були виокремлені морфологічні (використання форми тривалого, dokonаного часу та простого теперішнього часу, форми дистантного майбутнього тощо), лексичні (когнітивні схеми ТОЧКА, ВІДРІЗОК, ВЕКТОР, ПУНКТИР vs. ПРЯМА ЛІНІЯ, НАПІВПРЯМА, КОЛО, СПІРАЛЬ, ВМІСТИЛИЩЕ, ЧАСТИНА – ЦІЛЕ) і синтаксичні (структури з неособовими формами та сталі сполучення слів, а також складнопідрядні речення часу) засоби репрезентації часу.

3.2. Засоби вираження категорії часу в текстах сучасних британських письменників.

Матеріалом дослідження послужили твори сучасної англійської письменниці Дж. К. Роулінг про хлопчика-чарівника Гаррі Поттера. Нами були проаналізовані перша та остання книги із серії про Гаррі Поттера: «*Harry Potter and the Philosopher's Stone*» та «*Harry Potter and the Deathly Hallows*».

Для дослідження реалізації категорії часу в творах Дж. К. Роулінг перш за все розглянемо лексику з часовим значенням. Для зручності ми розділили знайдені нами приклади на групи. Одна з численних і функціонально значущих груп – група слів зі значенням часової тривалості. До групи входять такі слова, як *time, minute, hour, day* та ін. Автор використовує ці засоби для зміни властивостей часу в тексті, наприклад розтягування. Наприклад: *Harry had the best morning he'd had in a long time* [84, p. 17]; *By the time he was allowed out of*

his cupboard again, the summer holidays had started and Dudley had already broken

his new video camera, crashed his remote control airplane, and, first time out on his racing bike, knocked down old Mrs. Figg as she crossed Privet Drive on her crutches [84, p. 20]; The traffic moved on and a few minutes later, Mr. Dursley arrived in the Grunnings parking lot, his mind back on drills [84, p. 2]; Half an hour later, Harry, who couldn't believe his luck, was sitting in the back of the Dursleys' car with Piers and Dudley, on the way to the zoo for the first time in his life [84, p. 15]; Dumbledore – you can't. I've been watching them all day [84, p. 8]

Наступна група представлена назвами різних часових відрізків в рамках циклічного характеру часу. У цю групу можна віднести:

1. Дні тижня і місяці. Наприклад: *Will the Ministry have fallen by next Saturday?* [83, p. 7]; *«It's Monday,» he told his mother. «The Great Humberto's on tonight. I want to stay somewhere with a television»* [84, p. 29]; *On Saturday, Harry would be playing in his first match after weeks of training: Gryffindor versus Slytherin* [84, p. 130].

Можна припустити, що автор використовує лексеми для створення циклічного характеру часу, поступального руху, що не зовсім характерно для даного хронотопу, і тому спостерігається невелика частотність вживання цих лексичних одиниць в аналізованих книгах.

2. Лексема *now*, яка функціонує у тексті з досить великою частотою. У першій та останній книзі прислівник *now* використовується з високою частотністю: у першій – 80 разів [84], у другій книзі – 261 разів [83]. Спостерігається висока частотність вживання названої лексичної одиниці. Це привертає увагу читачів до моменту, до того, що відбувається, до ситуації «тут і зараз». Наприклад: *Now the third brother was walking briskly toward the barrier he was almost there – and then, quite suddenly, he wasn't anywhere* [84, p. 65]; *Now a gigantic statue of black stone dominated the scene* [83, p. 163].

3. Позначення добових і річних інтервалів: *morning, day, evening, night, month, year*. Дана група вживається автором для акцентування уваги на особливостях сприймання часу – як циклічного. Наприклад: *As he sat in the*

morning traffic jam, he couldn't help noticing that there seemed to be a lot of strangely dressed people about [84, p. 2]; *Harry had not expected Hermione's anger to abate over night and was therefore unsurprised that she communicated mainly by dirty looks and pointed silences the next morning* [84, p. 268].

Також виділимо окрему групу, що включає в себе прислівники часу – *always, usually, often, already*. Наприклад: *Call him Voldemort, Harry. Always use the proper name for things* [84, p. 218]; *Ron's nerves were already stretched to the breaking point with anxiety about Harry* [84, p. 161]; *Snape sat down in the chair Harry had so often occupied, across the desk from Dumbledore* [83, p. 470].

Інша не менш важлива група – прислівники-інтенсифікатори: *suddenly, just* – представляють одну з найчисельніших груп. Так, наприклад, в першій книзі про Гаррі Поттера *Harry Potter and the Philosopher's Stone* прислівник *just* використовується письменницею 165 разів [84], в останній – 279 [83]; *suddenly* – 69 в першій книзі [84], 33 – у останній [83]. Наприклад: *Then, suddenly, Hagrid let out a howl like a wounded dog* [84, p. 10]; *Aberforth stood up, tall as Albus, and suddenly terrible in his anger and the intensity of his pain* [83, p. 470]; «*Dudley – go – just go*» [84, p. 26]; «*We were just talking about Mad-Eye,*» *Ron told Harry* [83, p. 66].

Найбільше використовується прислівник *just*, причому не тільки в *Present Perfect*, але і в *Past Perfect, Past Continuous*. Слід зазначити, що дуже часто *just* використовується в діалогах головних персонажів. Це пояснюється тим, що автор робить акцент на тому, що відбувається в даний момент. Мить зазвичай використовуються для зображення особливого емоційного стану, для зображення виняткового, над побутового часу, в якому відбуваються унікальні події. Слід особливо відзначити прислівник *suddenly*, вживання якого можна помітити протягом усього роману. Як відомо, «особливістю текстів з чарівним часом є несподіваний перехід від реального часу до нереального, незвичайного». Це результат введення нових персонажів, причому незвичайних

і чарівних, чи подій, які є відображенням нереального світу, що виникають раптово і часто не мотивовані попередніми подіями. Наприклад: «*Wow,*» *said*

70

Ron. He sat and stared at Harry for a few moments, then, as though he had suddenly realized what he was doing, he looked quickly out of the window again» [84, p. 71]; «*It happened very suddenly. The hook-nosed teacher looked past Quirrell's turban straight into Harry's eyes - and a sharp, hot pain shot across the scar on Harry's forehead»* [84, p. 91]; «*Filch knows the secret passageways of the school better than anyone and could pop up as suddenly as any of the ghosts»* [84, p. 96].

В аналізованих книжках дуже часто в розповідь включаються елемент ретроспективи і тут майстерно застосовуються прислівники *never*, *before* або *never before*. Наприклад: «*I will not calm down!*» *she screamed. Never before had he seen her lose control like this; she looked quite demented* [83, p. 262]; *It was a while before any of them said anything* [84, p. 116]. Важливо відзначити, що лексема *before* вживається досить часто. Так, в першій книзі про Гаррі Поттера дану лексему можна зустріти 107 разів [84], в останній – 266 [83].

У серії книг йде переплетення подій у часі, протиставлення теперішнього минулому. Причому можна помітити збільшення частотності лексеми від твору до твору, що свідчить про домінування ретроспективного елемента, пов'язаного з такими категоріями тексту, як безперервність і переривчастість. Таким чином, можна стверджувати, що в книгах спостерігається порушення часової послідовності у викладі подій, зрушення точки відліку, що обумовлено зміною синхронного і ретроспективного видів викладу, чергування часових режимів. Це є типовими способами прояву картини світу автора, актуалізації його особистісних смислів.

Точні вказівки часу несуть певне смислове і художнє навантаження, сприяючи наочності, достовірності опису подій і комбінації реального та ірреального часу. Авторка часто використовує точний час: *On Friday the 16 of October, on Thursday morning, eight o'clock on Thursday evening, on the 1st Saturday, at a quarter to 11, at half past ten, at midnight*. Наприклад: *I know you get*

Friday afternoons off, so would you like to come and have a cup of tea with me around three? [84, p. 98]; *At half past eight, Mr. Dursley picked up his briefcase, pecked Mrs. Dursley on the cheek...*[84, p. 1].

71

Не рідко використовуються вказівки на час, який представлено не точно, але читач розуміє, коли це відбувається: *on Halloween morning, on Christmas morning, the Easter holidays, on the last day of August*. Наприклад: *On Halloween morning they woke to the delicious smell of baking pumpkin wafting through the corridors* [84, p. 123]; *But I was listening to the radio really early on Christmas morning and I heard ... I heard you* [83, p. 265].

Також при аналізі твору були виокремлені такі когнітивні схеми лексичної концептуалізації часу, як: ТОЧКА (*About once a week, Uncle Vernon looked over the top of his newspaper and shouted that Harry needed a haircut* [84, p. 13]), ВІДПІЗОК (*They had had virtually no contact during this summer or last, as Harry had come back to Privet Drive so briefly and kept to his room so much* [83, p. 31]), ВЕКТОР (*He felt particularly hungry after the excitement of the afternoon* [84, p. 13]), ПУНКТИР (*She glanced over her shoulder so frequently she appeared to have a twitch* [83, p. 113]), ПРЯМА ЛІНІЯ (*Second best, always, eternally overshadowed...*[83, p. 257]), НАПІВПРЯМА (*I was unfortunate enough in my youth to come across a vomit flavored one, and since then I'm afraid I've rather lost my liking for them ...*[84, p. 220]), КОЛО (*It was like planning to break into the Ministry all over again* [83, p. 351]), СПІРАЛЬ (*It comes out somewhere different every day, so they've never been able to find it* [83, p. 401]).

При аналізі морфологічних засобів репрезентації часу у романі ми звернулися до роботи О. Ковальнової, яка здійснила порівняльне дослідження використання видо-часових форм дієслова у двох романах із серії про Гаррі Поттера: «Harry Potter and the Philosopher's Stone» та «Harry Potter and the Deathly Hallows». Так, за даними дослідниці у першій книзі із серії найчастіше використовується форма Present Simple, яка у відсотковому відношенні становить 28% від загальної кількості речень. Після Present Simple слідує час

Past Simple, який зустрічається у 26% речень, після простих часів далі Present Perfect – 12%, Present Continuous і Future Simple – по 11,3%, а також Present Perfect Continuous та Future Continuous – по 3,3%. Найрідше за даними дослідниці в першій частині роману вживається час Past Continuous – по 1,3%.

72

У заключній частині «Harry Potter and the Deathly Hallows» найчастіше в тексті твору використовується Past Simple – 30%, форма Present Simple зустрічається у 28,3% речень, далі по спаданню частотності вживання йдуть форма Present Perfect – 12,8%, Present Continuous та Future Simple – 9,8%. Складніші часи за своєю структурою, такі як Present Perfect Continuous – 1,5%, Past Continuous – 3,3%, Past Perfect – 1,5%, Future Continuous – 0,5% Future in the Past – 2,5% зустрічаються значно рідше [26, с. 113].

Як видно з відсоткових даних ми можемо зробити висновок про те, що в заключній частині серії присутня більша різноманітність видо-часових форм, наприклад Past Perfect, Future Continuous, Future in the Past.

Важливим засобом передачі суб'єктивного сприйняття часу і динаміки його перебігу є синтаксична організація речення. Довгі речення, ускладнені великою кількістю сполучників, уповільнюють перебіг подій і сприйняття часу, яке вони займають. Короткі або довгі речення, що складаються з чітко визначених коротких відрізків, навпаки, надають дії динамічність. Особливо яскраво це проявляється в мові коментатора квідичу: *And she's really belting along up there, a neat pass to Alicia Spinnet, a good find of Oliver Wood's, last year only a reserve – back to Johnson and – ...– the goalposts are ahead – come on, now, Angelina – Keeper Bletchley dives – misses – GRYFFINDOR SCORE!* [84, р. 134]. Як ми бачимо в наведеному прикладі з тексту авторка використовує форму моментального теперішнього. Наголосимо, що така синтаксична організація тексту дозволяє помістити у відносно короткий відрізок тексту велику кількість подій і передати швидкість, з якою дії змінюють один одного.

Ще одним синтаксичним засобом репрезентації часу в аналізованих книгах є фразеологічні одиниці з темпоральним значенням. Зокрема, нами був

виділений авторський фразеологізм, а саме «time is galleons», що є аналогом фразеологізму «time is money». Обидві фразеологічні одиниці не несуть будь якої стилістичної забарвленості. Даний фразеологізм використовується братами Рона для виправдання їх магічного переміщення в просторі: *Time is Galleons, little brother,' said Fred* [84, p. 166].

73

Щодо неавторських фразеологізмів, то були знайдені такі: all along the line, after hours, at once, behind schedule, in broad daylight. Наведемо приклади вживання цих фразеологізмів в тексті: *Dudley stopped pretending to cry at once* [84, p. 16]; *People are being downright careless, out on the streets in broad daylight, not even dressed in Muggle clothes, swapping rumors* [84, p. 7].

Досить поширеними у творі є складнопідрядні речення з підрядним реченням часу, що містять сполучники while, when, whenever, till, until, as, as soon as, as long as, so long as, since, directly after, before тощо. Наприклад: *He couldn't remember being in the car when his parents had died* [84, p. 19]; *Bathilda described the whole thing to mother while I was listening at the door* [83, p. 108]; *The illusion was gone as soon as it had come* [83, p. 484].

Також у творі нами був помічений такий засіб синтаксичного вираження темпоральності як корелятивні слова hardly...when, no sooner...than тощо. Наприклад: *Harry tried – but he had hardly raised the wand when it, too, was snatched back by Mr. Ollivander* [84, p. 60].

Отже, у даному підрозділі нами був здійснений аналіз засобів вираження темпоральності на матеріалі книжок про пригоди юного чарівника Гаррі Поттера і його друзів. Ми визначили, що темпоральні структури є одним з головних змістотворних чинників при побудові тексту, що показав аналіз книг про Гаррі Поттера.

Основні темпоральні одиниці, що використовуються для побудови тексту даного фантастичного твору, це – just, never, now, before, причому використовуються вони цілеспрямовано і чинять постійний емоційний вплив на читача. В даному творі письменниця рідко використовує прислівники always,

usually. Це пояснюється тим, що письменниця робить акцент на унікальності подій, а не на їх типовості.

Відзначимо, що картина світу Дж. К. Роулінг репрезентована за допомогою унікального поєднання темпоральних структур, що дозволяє говорити про злиття різних жанрів в даних творах.

74

Висновки до розділу 3

У заключному розділі дипломної роботи нами був здійснений аналіз використання засобів вираження категорії часу в англійській мові на матеріалі англомовних текстів. Матеріалом для аналізу стали тексти сучасних британських авторів, а саме Дж. К. Роулінг, а також твори класичної британської літератури XVIII-XIX ст. (Е. Бронте, О. Уайльда, Ч. Діккенса, В. Моема, Р. Чендлера, Р. Далла, Д. Фаулза, В. Вулф).

У розділі були представлені приклади вживання стандартних засобів репрезентації часу в сучасній англійській мові на матеріалі творів британських авторів. До них ми віднесли:

1. Часові форми (Past Indefinite, Present Simple, Past Perfect, Future in the Past, Future Simple, Past Continuous, Present Perfect, Present Continuous, Future Perfect).

2. Когнітивні схеми, що лежать в основі лексичної концептуалізації часу.

3. Частини мови, що мають темпоральне забарвлення (іменник, прикметник, прислівник)

4. Фразеологічні сполуки, які вказують на точну часову орієнтацію у минулому та ті, що позначають тривалість часу.

5. Неособові форми дієслова, які можуть в плані часу виражати передування, одночасність та наступність дії.

6. Корелятивні слова *hardly...when*, *no sooner...than*.

75

ВИСНОВКИ

Аналіз історичної, навчальної, наукової, філософської літератури та архівних джерел засвідчив, що проблема категорії часу та засобів її репрезентації у сучасній англійській мові не була предметом спеціальних наукових досліджень. З'ясовано, що час як універсальна категорія буття завжди викликав незмінний інтерес і був предметом аналізу для вчених різних галузей знань і представників різних поколінь. Вітчизняні дослідники Н. Гошилик [14-19], Г. Заньковська [21], Н. Таценко [47] та їх закордонні колеги Дж. Лакофф [71], М. Харпер [68], У. Чейф [59], досліджували основні параметричні властивості концепту часу в англійській мові.

Вживання часових форм дієслова у сучасному мовознавстві висвітлено у працях провідних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: І. Алексєєвої [56], Л. Кононенко [28], Н. Раєвської [43], О. Селіванової [44], Б. Комрі [61] та ін. Проаналізовані дисертаційні дослідження, опубліковані монографії, численні статті в наукових виданнях з питань категорії часу та засобів її вираження у сучасній англійській мові засвідчили, що проблема потребує ґрунтовного вивчення.

Наше дослідження унікальне адже, вперше на конкретних матеріалах, а саме на основі творів сучасних та класичних британських письменників, ми дослідили морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби репрезентації часу. У нашому дослідженні обрано логічний підхід до концепту, який визначається як елементарна оперативна змістова одиниця всієї картини світу, відображена в людській психіці (О.С. Кубрякова [29], Дж. Лакофф [31], Р. Лангакер [72-73]).

Матеріалом дослідження стали твори таких британських письменників, як єдиний роман «Буремний перевал» Е. Бронте [58], іронічне оповідання «Кентервільський привид» та всесвітньо відомий роман «Портрет Доріана Грея» О. Уайльда [87-88], роман про хлопця-сироту «Великі сподівання» Ч. Діккенса [63], оповідання «Нескорена» та «Посудина гніву» В. Моема

[77-78], роман-екранізація «Прощавай, мій милий» Р. Чендлера [60], коротке оповідання про часи Другої світової війни «Остерігайся собаки» Р. Даля [62], постмодерний роман «Жінка французького лейтенанта» Д. Фаулза [65], роман «Роки» В. Вулф [89], перша «Гаррі Поттер і філософський камінь» та остання «Гаррі Поттер і Смертельні реліквії» частини поттеріани Дж. Роулінг [83-84].

У роботі нами визначено сутність основних понять досліджуваної теми. Зокрема, ми визначили, що концепт – це змістовна сторона словесного знака, за якою стоїть поняття. Було визначено, що в концепт часу входять різні засоби вираження – стандартні і нестандартні. Також були розглянуто як кожна з наук визначає для себе поняття часу. З точки зору лінгвістики час – це мовна проекція комплексу існуючих у людини знань про цей феномен, від звичайних до наукових.

Також ми визначили, що в англійській мові поняття «час» може розглядатися як «рух в просторі», точніше як «об'єкт, що рухається». Наприклад: *time comes / flows / flies / speeds by*. Слід зазначити, що події, окремі факти або рух спрямовані у певному напрямку не тільки в просторі, вони в певному сенсі спрямовані і на час. У багатьох мовах в концепт часу входять різні засоби вираження.

Нами було досліджено, що концепт часу в сучасній англійській мові репрезентується на трьох основних рівнях: граматичному, лексичному та синтаксичному. Граматичні значення забезпечують загальне структурування, конфігурацію концептуального змісту. Специфіка лексичного способу концептуалізації часу полягає в тому, що лексичні значення активізують відповідний загальний концепт, виділяючи в ньому конкретну змістовну частину і концептуальні зв'язки за рахунок використання різних когнітивних схем, пов'язаних з деталізацією моменту дії або повідомлення на часовій шкалі.

Також ми дослідили концепт часу в сучасній англійській та українській мовах. Ми визначили, що незважаючи на універсальність категорії часу для української та англійської мов, існують певні особливості, що стосуються

сприйняття даного концепту різняться в англійській і українській лінгвокультурах.

У дипломній роботі нами було проаналізовано граматичну категорію часу в сучасній англійській мові. Доведено, що категорія часу в сучасній англійській мові формується, перш за все, формами теперішнього і минулого часу, так як форми цих часів є синтетичними. Категоріальна ж форма майбутнього часу завжди є аналітичною.

У науковому дослідженні ми здійснили аналіз морфологічних, лексичних, синтаксичних засобів репрезентації категорії часу. Виявлено, що морфологічна репрезентація часу відбувається через видо-часові форми англійської мови. Видо-часові форми англійського дієслова є основними засобами створення часових параметрів тексту. Як відомо, в англійській мові можна говорити про чотири форми теперішнього (Present Simple, Present Continuous, Present Perfect, Present Perfect Continuous), чотири форми минулого (Past Simple, Past Continuous, Past Perfect, Past Perfect Continuous) і чотири форми майбутнього (Future Simple, Future Continuous, Future Perfect, Future Perfect Continuous).

У роботі ми зазначаємо, що з урахуванням когнітивних схем всі засоби лексичної концептуалізації часу і структурування відповідного концепту можуть бути зведені до трьох основних моделей: просторової, метафоричної і метонімічної. Просторова модель являє собою сукупність когнітивних схем, які є специфічними уявленнями досвіду взаємодії з навколишнім світом. Вона охоплює лексичні засоби схематизації абстрактного концепту часу на основі просторового досвіду. В англійській мові відповідний концепт час, також не має чітко вираженої внутрішньої структури, представлений такими когнітивними схемами, як: ТОЧКА, ВІДРІЗОК, ВЕКТОР, ПУНКТИР vs. ПРЯМА ЛІНІЯ, НАПІВПРЯМА, КОЛО, СПІРАЛЬ, ВМІСТИЛИЩЕ, ЧАСТИНА – ЦІЛЕ.

Граматична фіксація представлення подій у тексті є невід'ємною рисою будь-якого художнього твору. Початкову категоризацію засобами граматики

динамічна картина світу отримує через систему морфологічних категорій. Тобто найважливішим засобом побудови темпоральної структури є дієслівні

78

форми. Система форм англійського дієслова зі значенням часу включає чотири групи форм: невизначений, тривалий, перфектний, перфектно-тривалий. Граматичний дієслівний час – це така граматична категорія, за допомогою форм якої, так чи інакше визначається часове співвідношення між процесом, позначеним цією формою дієслова і моментом мовлення.

Лексичний спосіб концептуалізації часу в сучасній англійській літературі представлений такими основними механізмами, як: пряма номінація часової характеристики, словотвір, фразеологізація, семантична сполучуваність слів з часовими і позачасовим значенням, що дозволяє репрезентувати різні характеристики концепту час.

Широко використовуються в англійській мові й синтаксичні засоби вираження темпоральності. Ці засоби, як відомо, функціонують на рівні речення та словосполучення. Одним із засобів репрезентації темпоральності на синтаксичному рівні є неособові форми дієслова, які можуть в плані часу можуть виражати передування, одночасність та наступність дії. Категорія темпоральності також бути представлена фразеологічними одиницями як сталими сполученнями слів, а також складнопідрядними реченнями часу.

Нами було виокремлено та проаналізовано засоби репрезентації категорії часу в англійській мові на матеріалі англійських текстів. Матеріалом для аналізу стали тексти сучасних британських авторів, а саме Дж. К. Роулінг, а також твори класичної британської літератури XVIII-XIX ст. (Е. Бронте, О. Уайльда, Ч. Діккенса, В. Моема, Р. Чендлера, Р. Далла, Д. Фаулза, В. Вулф). Ми прийшли до висновку, що основними засобами репрезентації часу є лексичні та морфологічні засоби.

Основну ж частину засобів лексичної номінації складають іменники, що позначають відрізок часу (time, moment, hour, week тощо), а також прикметники (eternal, frequent тощо), прислівники (always, never, soon, late тощо),

прийменники (at, in, for, before, during, between, after тощо) Прийменникові сполучення слів називають різні характеристики часу, наприклад, точку в часі: at ten o'clock in the morning, або відрізок часу: for a long time, during two weeks,

79

визначають передування або плин подій у часі: before Christmas, never before smth happened at a particular point of time, after his graduation тощо. Лексичні одиниці позачасової семантики в поєднаннях з лексичними одиницями часової семантики репрезентують характеристики часу, наприклад: time flies, runs, wears on, drags, speeds, time ruins, heals, reveals, space of time, crush hours. Ми дійшли до висновку про те, що великої різниці у частотності використання лексичних засобів для репрезентації часу між творами англійської класичної літератури та сучасної немає.

Що ж до морфологічних засобів то частота вживання форм Past Simple, Present Simple, Present Perfect, Present Continuous і Future Simple досить висока як у класичних британських творах, так і у сучасній літературі. Однак складніші часи за своєю структурою, такі як Present Perfect Continuous, Past Continuous, Past Perfect, Future Continuous, Future in the Past зустрічаються значно рідше у класичних творах британських авторів.

Синтаксичні ж засоби репрезентації категорії часу зустрічаються набагато рідше як в класичній британській літературі, так і в роботах сучасних британських авторів. Подекуди в текстах нами були виявлені фразеологічні сполуки, які вказують на точну часову орієнтацію у минулому та ті, що позначають тривалість часу, неособові форми дієслова, які виражають передування, одночасність та наступність дії та декілька разів нами були помічено вживання корелятивних слів hardly...when, no sooner...than.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність розв'язання проблеми категорії часу (tense) та засобів її вираження у сучасній англійській мові.

80

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология* / под общ. ред. В. П. Нерознака. Москва: Academia, 1997. С. 67–279.

2. Ахмад И. М., Чмель В. В. Ассоциативно-семантические связи темпорлексем. *Иностранные языки: инновации, перспективы исследования и преподавания: материалы II Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 21–22 марта 2019 г.* / Белорус. гос. ун–т; редкол.: Е. А. Пригодич (отв. ред.) [и др.]. Минск: БГУ, 2019. С. 48–52.

3. Баранова С. В. Практикум з порівняльної граматики англійської та української мов. Суми: СумДУ, 2011. 132 с.

4. Беседина Н. А. Морфологически передаваемые концепты : Монография. Федеральное агентство по образованию; Институт языкознания РАН; Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. 214 с.

5. Болдырев Н. Н. О метаязыке когнитивной лингвистики: концепт как единица знания. Когнитивные исследования языка. Вып. IX. *Взаимодействие когнитивных и языковых структур*: сб. науч. тр. Москва; Тамбов: ИЯз РАН / Изд. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2011. С. 23–32.

6. Бондаренко Е. В. Дуальность времени в парадигме английского глагола / *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2009. Серія філологія. Т.12. № 2. С. 34–42.

7. Бондаренко Е. В. Концепт ВРЕМЯ в мифо-эпическом дискурсе кельтов / *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2009. Вип. 24. С. 31– 42.

8. Бондаренко Е. В. Модель времени в современном британском философском и поэтическом дискурсе / *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2009. № 866. С. 20–27.

9. Бондаренко Е. В. Эволюция концепта ВРЕМЯ в британском дискурсе / *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2010. № 1. С. 22–29.